

Kokemuksia rasismista

Monikulttuuristen perheiden näkökulma kohtaamaansa rasismiin

Sosiaalialan koulutusohjelma,
Sosionomi
Opinnäytetyö
31.10.2008

Tiina Aalto
TerhiHildén

Koulutusohjelma		Suuntautumisvaihtoehto	
Sosiaalialan koulutusohjelma		Sosionomi	
Tekijä/Tekijät			
Aalto Tiina ja Hildén Terhi			
Työn nimi			
Kokemuksia rasismista - Monikulttuuristen perheiden näkökulma kohtaamaansa rasismiin			
Työn laji		Aika	Sivumäärä
Opinnäytetyö		Syky 2008	54+1
TIIVISTELMÄ			
<p>Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää millaisia kokemuksia monikulttuurisilla perheillä on rasismista, miten he näitä kokemuksia käsittelevät ja mitä kokemukset perheille merkitsevät. Tavoitteenamme on lisätä viranomaisten ja kolmannen sektorin toimijoiden ymmärrystä ja tietoa monikulttuurisista perheistä. Yhteistyökumppanimme on Monikulttuuriyhdistys Familia Clubin Duo-projekti ja opinnäytetyömme on osa sen materiaalityöntoimintaa.</p> <p>Opinnäytetyömme on kvalitatiivinen tutkimus. Aineistonkeruumenetelmänä käytimme teemahaastattelua. Haastatteluteemat on mukaeltu Anna Rastaa ja Karmela Liebkindin tutkimusten pohjalta. Heidän tutkimuksensa ovat myös osa opinnäytetyömme viitekehysteoriaa. Haastattelimme kuutta monikulttuurisen perheen suomalaissyntyistä äitiä pääkaupunkiseudulla touko-syyskuussa 2008. Analyysimenetelmänä käytimme sisällönanalyysiä. Analysoimme haastattelut teemoittain.</p> <p>Opinnäytetyömme tulosten mukaan perheet määrittelevät rasismia monimuotoiseksi ilmiöksi. Perheet kohtaavat rasismia useilla elämänalueilla. Nimittely, ennakkoluulot, katseet, ulkopuolelle jättäminen, epäkunnioittava käyttäytyminen ja väkivallan uhka ovat perheiden kohtaamia rasismia muotoja. Perheet reagoivat rasismiin eri tavoin. He käyttivät suoria tai välitteleviä reagoitintapoja sekä psyykkisiä hallintamekanismeja selviytyäkseen rasismia kokemuksista. Tulokset osoittavat, että rasismia kohdattiin eniten julkisilla paikoilla ja rasistisesti käyttäytyvät henkilöt olivat perheelle tuntemattomia. Nämä kokemukset eivät kuitenkaan olleet perheille yhtä merkittäviä ja haavoittavia kuin rasismia kokemukset lähipiirissä ja asiakassuhteissa.</p> <p>Rasismia kokemukset vaikuttavat monikulttuuristen perheiden elämään ja kuluttavat perheiden psyykkisiä voimavaroja. Kokemukset vaikuttavat siihen, miten lapsia kasvatetaan kohtaamaan rasismia ja puolustamaan itseään. Vanhemmat tarvitsevat tukea kasvatustyössään. Lapset tarvitsevat ympäristön hyväksyntää ja arvostusta terveen identiteetin muodostamiseksi. Viranomaisten, päiväkotien ja koulujen henkilökunnan kouluttaminen kohtaamaan erilaisuutta ja ymmärtämään monikulttuuristen perheiden erityistarpeita, on tärkeää. Yhteiskunnan palveluja on kehitettävä vastaamaan monikulttuuristen perheiden tarpeita ja rasisminvastaiseen työhön on luotava yhteisiä toimintatapoja.</p>			
Avainsanat			
rasismi, syrjintä, monikulttuurinen perhe, monikulttuurisuus, erilaisuus			

Degree Programme in Social Services		Degree Bachelor of Social Services	
Author/Authors Aalto Tiina and Hildén Terhi			
Title Experiences of Racism - Multi-Cultural Families' Viewpoint to Racism Encountered			
Type of Work Final Project	Date Autumn 2008	Pages 54+1 appendix	
<p>ABSTRACT</p> <p>The intention of this final project is to represent racism encountered by multi-cultural families and to clear what these experiences signify to them. The idea of the study is to sort out the multi-cultural families' experiences of racism and their ways of processing them. The aim of our study is to increase authorities' and third sector functionaries' comprehension and knowledge of multi-cultural families. We work in collaboration with the multi-cultural association Familia Club and its' Duo-project, whose material production our final project is a part of.</p> <p>Our final project is a qualitative study, and we use thematic interview as the method of collecting material. The interview thema are adapted on the basis of research by Anna Rastas and Karmela Liebkind, whose work of research is also a part of the frame of reference theory of our final project. During the months from May to September in 2008, we interviewed six Finnish-born mothers of multi-cultural families residing within Greater Helsinki area. We analysed the interviews thematically by using the method of content analysis.</p> <p>According to the results of our final project, the families define racism a multi-dimensional phenomenon, encountering it on all walks of life. Being called names, prejudices, glances given, excluding, disrespectful behaviour and threat of violence are forms of racism the families encounter. Families reacted to racism varyingly; making use of direct and evasive ways of reaction and psychological mechanisms of control in order to overcome the experiences of racism. On grounds of our results, racism was encountered mostly in public, and persons behaving racially were unknown to the families. However, these experiences were not as significant and wounding as those experienced in the immediate circle of kin or as a customer.</p> <p>The experiences of racism affect the lives of multi-cultural families and undermine their psychic strength, and have an influence on how children are brought up to encounter racism and defend themselves. The parents require support in their task of upbringing, and the children require approval and appreciation by their environment to form a sound identity. It is important to train the personnel of authorities, day-care centres and schools to encounter dissimilarity and understand the special requirements of multi-cultural families. Social services must be developed to meet these requirements and shared courses of action have to be created in anti-racial work.</p>			
Keywords racism, discrimination, multi-cultural family, multi-cultural, dissimilarity			

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 DUO-PROJEKTI YHTEISTYÖKUMPPANINA	3
3 RASISMIN TUTKIMUS SUOMESSA	4
3.1. Rasismi lasten ja nuorten arjessa	4
3.2 Rasismi ja syrjintä Suomessa – maahanmuuttajien kokemuksia	5
3.3 Maahanmuutto ja etniset asenteet	6
4 RASISMI JA SYRJINTÄ	7
4.1 Rakenteellinen rasismi ja syrjintä	8
4.2 Rasismi arjessa	9
4.3 Ennakkoluulot	12
4.3.1 Ennakkoluuloisen käyttäytymisen luokittelu	12
4.3.2 Symbolinen rasismi	13
4.4 Syrjintä	13
4.5 Rasismiin reagoiminen	15
5 MONIKULTTUURISUUS SUOMESSA	16
5.1 Monikulttuurinen perhe	17
5.2 Monikulttuuristen perheiden haasteet	18
5.2.1 Ympäristön asenteet	18
5.2.2 Erilainen etninen tausta	19
5.2.3 Lasten identiteetin rakentuminen	20
5.2.4 Monikulttuuristen perheiden asema palvelujärjestelmässä	21
5.3 Erilaisuus	21
6 TUTKIMUSASETELMA	23
6.1 Tutkimustehtävä	23
6.2 Tutkimusmenetelmä	23
7 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	24
7.1 Aineiston hankinta ja kohderyhmä	24
7.2 Haastattelukysymykset	26
7.3 Aineiston analysointi	27
8 TULOKSET	27
8.1 Haastateltavien käsitys rasismista ja syrjinnästä	27
8.2 Lähipiiri	28
8.3 Työelämä	30
8.4 Julkiset paikat	31
8.5 Palvelut	33
8.6 Päiväkodit, koulut ja lasten harrastukset	35
8.7 Erilaisia tapoja reagoida rasismiin	36
9 JOHTOPÄÄTÖKSET	39
9.1 Rasismin monet muodot	39
9.2 Moniperusteinen ja hierarkkinen rasismi	42
9.3 Rasismi vaikuttaa perheisiin	42
9.4 Rasismista selviytyminen	43
10 OPINNÄYTETYÖN EETTISYYS JA LUOTETTAVUUS	44
11 POHDINTA	47
11.1 Opinnäytetyön hyödynnettävyys	47
11.2 Toimenpide-ehdotukset ja jatkotutkimukset	48
11.3 Opinnäytetyöprosessi ja ammatillinen kasvu	49
LÄHTEET	52

1 JOHDANTO

Suomen ulkomaalaisväestön määrä on kasvanut viime vuosikymmeninä. Sen johdosta myös monikulttuuristen avo- ja avioliittojen määrä Suomessa on lisääntynyt. Vuoden 2007 tilastojen mukaan monikulttuurisissa perheissä elää yli 150 000 ihmistä. Näissä perheissä toinen vanhemmista on maahanmuuttajataustainen ja toinen suomalaissyntyinen. (Roos 2008: 9.) Monikulttuurinen perhe on osittain suomalainen ja osittain maahanmuuttajaperhe, olematta kokonaan kumpaakaan. Monikulttuurisuudesta puhuttaessa viitataan usein vain maahanmuuttajiin, ja tällöin monikulttuuriset perheet jäävät keskustelun ulkopuolelle.

Suomalaisen yhteiskunnan hyvinvointipalvelut perustuvat suomalaiseen perhekäsitykseen ja kotoutumispalvelut taas on suunniteltu maahanmuuttajaperheiden tarpeisiin. Monikulttuuristen perheiden jäsenet omine tarpeineen ja piirteineen ovat osa Suomen väestöä, ja yhteiskunnan on huomioitava heidät palveluita järjestäessään. Monikulttuuriset perheet kohtaavat arjessaan erityisiä haasteita, jotka saattavat vaarantaa solmittujen avo- tai avioliittojen jatkumisen. Haasteet liittyvät vanhempien erilaisten etnisten taustojen yhteen sovittamiseen, maahanmuuttajapuolison Suomeen kotoutumiseen, ympäristön asenteisiin perhettä kohtaan sekä perheen lasten identiteetin kehittymiseen.

Opinnäytetyömme yhteistyökumppani on monikulttuuristen perheiden hyvinvointia edistävä Duo-projekti, joka on osa Monikulttuuriyhdistys Familia Clubin toimintaa. Duo-projekti kehittää perheille suunnattua vertaistukitoimintaa sekä kouluttaa eri sidosryhmien, kuten koulujen, päiväkotien ja neuvoloiden henkilökuntaa kohtaamaan monikulttuurisia asiakasperheitä. Monikulttuuristen perheiden kanssa työskentelevien sosiaalialan ammattilaisten määrä kasvaa jatkuvasti. Sosiaalialan ammattilaisten ymmärryksen lisääminen monikulttuuristen perheiden tarpeista ja taustalla vaikuttavista rasismien kokemuksista on sekä Duo-projektin että opinnäytetyömme tavoite.

Opinnäytetyössämme tutkimme monikulttuuristen perheiden kokemuksia arjen rasismista ja syrjinnästä. Rasismi ja syrjintä saavat arjessa erilaisia ilmenemismuotoja, arkipäivän rasismi on harvoin suoraa fyysistä toimintaa. Syrjintä tai rasismi voi olla katseita, ulkopuolelle sulkemista, ohittamista tai muunlaisia epäsuoria viestejä. (Rastas 2007a: 3-11.) Emme ota kantaa rasismien yleisyyteen, vaan haastattelemme monikulttuuristen perheiden suomalaisia äitejä, jotka ilmoittavat itse kohdanneensa tai perheenjäsentensä

kohdanneen rasismia tai syrjintää. Tutkimusmenetelmänä käytämme kerronnallista teemahaastattelua. Opinnäytetyötämme ohjaavat aikaisemmat tutkimukset rasismista ja syrjinnästä. Rasismin ja syrjinnän tutkimus Suomessa on painottunut maahanmuuttajien kokemuksiin, eikä aihetta ole monikulttuuristen perheiden näkökulmasta juuri tutkittu.

Opinnäytetyömme tavoitteena on luoda ymmärrystä monikulttuurisista perheistä ja vahvistaa monikulttuuristen perheiden ääntä suomalaisessa yhteiskunnassa. Opinnäytetyösämme kuvaamme monikulttuuristen perheiden kokemuksia rasismista ja syrjinnästä sekä tuomme esiin elämänalueita, joille kokemukset paikantuvat. Tavoitteenamme on kertoa myös kokemusten vaikutuksesta perheiden elämään.

2 DUO-PROJEKTI YHTEISTYÖKUMPPANINA

Duo-projekti on Raha-automaattiyhdistyksen rahoittama kolmivuotinen (2008-2010) hanke. Projekti on osa Monikulttuuriyhdistys Familia Club ry:n toimintaa. Monikulttuuriyhdistys Familia Clubin tarkoituksena on tutustuttaa maahanmuuttajat ja suomalaiset toistensa kulttuureihin ja siten lisätä suvaitsevaisuutta suomalaisessa yhteiskunnassa. Yhdistys pyrkii myös tukemaan maahanmuuttajien omaa kieltä ja kulttuuria sekä lisäämään maahanmuuttajien osallisuutta suomalaisessa yhteiskunnassa. Familia Club tarjoaa monikulttuurisesta toiminnasta kiinnostuneille kohtaamispaikan. Yhdistyksen tiloissa järjestetään kielikursseja, monikulttuurisia kerhoja ja lapsiparkki. (Monikulttuuriyhdistys Familia Club 2008.)

Duo-projekti on kaksikulttuurisille perheille ja pareille suunnattu tukiprojekti. Projekti käynnistyi maaliskuussa 2008 ja hankesuunnitelman (Duo, kaksikulttuuriset perheet tulevaisuuden voimavarana 2007) mukaan Duo-projektin tärkein tavoite on kaksikulttuuristen perheiden vanhemmuuden tukeminen ja palvelurakenteen kehittäminen vastaamaan perheiden tarpeita. Tällä tavalla pyritään lisäämään parien ja perheiden voimavaroja ja hyvinvointia sekä vähentämään avioeroja ja tukemaan monikulttuuristen lasten tasapainoista kasvua. Hankkeessa työskentelee kaksi palkattua työntekijää sekä vapaaehtoisia vertaistukiryhmien ohjaajia.

Duo-projekti kehittää vapaaehtoisuuteen ja vastavuoroisuuteen perustuvaa vertaistukitoimintaa. Samankaltaisessa tilanteessa olevien ihmisten toisiinsa tutustuminen tapahtuu vertaistukiryhmissä, joissa on mahdollisuus jakaa kokemuksia luottamuksellisesti sekä saada tukea ja ymmärrystä saman kokeneilta. Ryhmien vetäjiksi Duo-projekti kouluttaa eri taustoista ja kieliryhmistä lähtöisin olevia vapaaehtoisia ohjaajia. Ensimmäinen ryhmä koulutettiin elokuussa 2008. Kaikki koulutetut ohjaajat olivat naisia. Yksi Duo-projektin haaste on miesten sitouttaminen vertaistukitoimintaan.

Duo-projektin tavoitteena on kehittää malli perhevalmennukselle ja parisuhdetyölle. Perhevalmennus on suunnattu eri elämänvaiheissa oleville monikulttuurisille pareille ja lapsiperheille. Parisuhdetyössä vahvistetaan vuorovaikutustaitoja ja tavoitteena on ennaltaehkäistä eri elämänvaiheisiin liittyviä ongelmia. Kulttuurisista, kielellisistä, uskonnollisista ja kasvatuksellisista erimielisyyksistä keskustelu ja neuvottelu ovat avaimia

ongelmien ratkaisuun. Lisäksi Duo-projekti tarjoaa kaksikulttuurisille perheille ihmis-suhteisiin ja lastenkasvatukseen liittyvää neuvontaa ja konsultaatio-apua.

Duo-projektin tavoitteena on verkostoitua eri sidosryhmien kanssa. Tiivis yhteistyö neuvoloiden, päiväkotien ja koulujen kanssa mahdollistaa monikulttuuristen perheiden erityistarpeiden ja haasteiden huomioimisen yhteiskunnan palvelujärjestelmiä luotaessa ja uudistettaessa. Duo-projekti on osa valtakunnallista, Väestöliiton koordinoimaa monikulttuuristen perheiden työn verkostoa. Sen tavoite on toisilta toimijoilta oppiminen, hyvien käytäntöjen jakaminen ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen. Projektin työntekijät toimivat asiantuntijoina, kouluttavat ja luennoivat vastaten eri sidosryhmien tarpeisiin. Duo-projekti on solminut yhteistyösopimuksen täydentävästä perhevalmennuksesta Helsingin kaupungin kanssa. Ensimmäinen perhevalmennusryhmä aloittaa maaliskuussa 2009. Myös Helsingin kaupungin terveyst- ja sosiaaalialan henkilöstöä koulutetaan kohtaamaan monikulttuurisia perheitä. Kumppanuus- ja konsultaatiopalvelut antavat valmiuksia niihin erityisen ammatillisen osaamisen alueisiin, joissa monikulttuuristen perheiden kanssa työskentelevät joutuvat arjessaan toimimaan. Duo-projekti kehittää sidosryhmille työkaluja muun muassa rasismien kokemusten kohtaamiseen ja siihen, miten näitä kokemuksia voidaan käsitellä.

Duo-projekti tuottaa materiaalia vertaistukiryhmien, perhevalmennuskurssien ja parisuhdetyön tarpeisiin. Myös eri sidosryhmille julkaistaan työn tueksi tarvittavaa aineistoa. Kaksikulttuurisille perheille suunnattu opas julkaistaan projektin viimeisen vuoden aikana. Opinnäytetyömme on osa Duo-projektin materiaalituotantoa. Opinnäytetyömme toimii materiaalina perhevalmennuskurssien ja parisuhdetyön suunnittelussa, vertaistukiryhmien ohjaajien koulutuksessa ja projektin sidosryhmille suunnatuissa koulutuksissa, luennoissa sekä eri sidosryhmien tarpeisiin tuotettavissa julkaisuissa.

3 RASISMIN TUTKIMUS SUOMESSA

3.1. Rasismi lasten ja nuorten arjessa

Väitöskirjassaan ”Rasismi lasten ja nuorten arjessa, transnationaalit juuret ja monikulttuuristuva Suomi ” Anna Rastas (2007a: 29) tutkii ja analysoi monikulttuuristen lasten ja nuorten rasismien kokemuksia ja arjessa kohdattuja tilanteita, joissa rasismia tai syrjin-

tää esiintyi. Väitöskirja kuvaa ahdasta tapaa määrittellä suomalaisuutta sekä tapaa suhtautua muihin kansoihin ja kulttuureihin. Rastaan mukaan avoimen rasismin lisäksi rasismissa on monenlaisia ilmenemismuotoja ja seurauksia. Väitöskirja koostuu kuudesta aiemmin julkaistusta artikkelista ja yhteenvedosta.

Tutkimuksen kohderyhmänä on Suomessa asuvat nuoret, joilla on juuret myös jossain toisessa kulttuurissa. Nuorten Suomen rajat ylittävistä juurista Rastas käyttää termiä transnationaaliset juuret. Toinen haastateltavien ryhmä on Suomeen adoptoidut nuoret. Kohderyhmän valintaa Rastas perustelee sillä, että itsensä suomalaisiksi mieltävien ja kulttuurin tuntevien nuorten rasismin tai syrjinnän kokemuksia on vaikea selittää muulla kuin rasismissa tai siihen liitettävillä ilmiöillä. Tutkittaessa esimerkiksi maahanmuuttajia tai Suomen perinteisiä vähemmistöjä, kuten romaneja, voidaan rasismia selittää myös kulttuurieroilla, lisäksi kokemuksiin voi vaikuttaa myös puutteellinen kielitaito sekä heikko kulttuurin tuntemus. (Rastas 2007a:16.)

Tutkimus osoittaa, että rasistisen puheen ohella nuoret kokevat katset ja eleet merkityksellisiksi. Tuijottaminen ja sanattomat viestit olivat asia, josta haastateltavat nuoret puhuivat paljon. Toisaalta liian lähelle tuleminen, tungettelevat kysymykset ja kommentit ulkonäöstä koettiin nuorten keskuudessa negatiiviseksi myös silloin, kun niiden sävy oli myönteinen. Nuorilla oli myös kokemuksia etäisyyden ottamisesta, jolla erilaisuus osoitettiin nuorelle itselleen ja samalla koko ympäristölle. Nuoret kertoivat haastattelussa, kuinka kaupoissa myyjät kieltäytyivät palvelemasta, bussissa kukaan ei istu viereen tai koulussa jätetään yksin. Erilaisuutta korostavat kommentit ja suorat rasistiset kielelliset hyökkäykset ovat osa nuorten arkea. (Rastas 2007a: 97.)

3.2 Rasismi ja syrjintä Suomessa – maahanmuuttajien kokemuksia

Inga Janiskaja-Lahti, Karmela Liebkind ja Tiina Vesala (2002:51, 136-137) ovat tehneet tutkimuksen nimeltä ”Rasismi ja syrjintä Suomessa”. Tutkimuksen kohderyhmänä on maahanmuuttajat, jotka ovat etniseltä taustaltaan Kosovon albaaneja, arabeja, somalialaisia, venäläisiä, vietnamilaisia ja virolaisia. Tutkimuksen mukaan eniten syrjintää kokevat somalit ja arabit. Vähiten syrjintää kokevat virolaiset, venäläiset ja suomalaista syntyperää olevat maahanmuuttajat. Somalit ja arabit kertoivat muita maahanmuuttajaryhmiä useammin saaneensa huonoa palvelua työvoimatoimistossa, sosiaalitoimistossa, koulussa tai muussa oppilaitoksessa, poliisin luona asioidessaan ja ulkomaalaisvirastos-

sa. Somaleilla ja arabeilla oli myös muita useammin vaikeuksia työnsaannissa ja heitä oli eniten kiusattu työpaikalla, koulussa tai muussa oppilaitoksessa.

Tutkimus (Jasinskaja-Lahti ym.2002: 143) osoittaa, että Suomessa esiintyy rasistista nimittelyä, uhkailua ja omaisuuden vahingoittamista sekä rasistista pahoinpitelyä. Suomessa esiintyy myös välitöntä ja välillistä syrjintää, joka liittyy maahanmuuttajataustaisen henkilön työhön, asumiseen ja vapaa-aikaan. Vain pieni osa kaikista rikoksista ja syrjintäkokemuksista tulee poliisin tietoon, sillä maahanmuuttajat jättävät usein ilmoituksen tekemättä, koska eivät usko viranomaisten ryhtyvän toimenpiteisiin.

3.3 Maahanmuutto ja etniset asenteet

Magdalena Jaakkola on tehnyt tutkimuksen ”Maahanmuutto ja etniset asenteet”, jossa hän kartoittaa ja vertailee suomalaisten suhtautumista maahanmuuttajiin vuosina 1987-1999. Tutkimuksen mukaan suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin oli kielteisintä taloudellisen laman ja massatyöttömyyden vuonna 1993. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että suomalaiset suhtautuivat kaikkina vuosina torjuvimmin kansallisuusryhmiin, jotka ulkonäöltään ja kulttuuriltaan poikkesivat eniten suomalaisista ja jotka ovat lähtöisin Suomea köyhemmistä maista. Myönteisimmin suomalaiset suhtautuivat inkerinsuomalaisiin, anglosakseihin ja pohjoismaalaisiin. Kielteisimmin suomalaiset suhtautuivat somaleihin, arabeihin ja venäläisiin. Nämä kansallisuudet sijoittuvat etnisessä hierarkiassa alimmiksi. (Jaakkola 1999a:100-102, 185-186).

Jaakkolan tutkimuksessa (1999a:187) haastateltavien mielipiteitä tutkittiin myös rasististen asenneväittämien avulla. Vielä vuonna 1998 lähes puolet suomalaisista oli sitä mieltä, että ”joihinkin rotuihin kuuluvat ihmiset eivät kerta kaikkiaan sovi asumaan modernissa yhteiskunnassa.” Lähes joka seitsemäs vastaaja oli täysin tai osittain sitä mieltä, että ”on luonnonlakien vastaista, että eri rotuihin kuuluvat ihmiset saavat lapsia keskenään.”

Tutkimuksen (Jaakkola 1999a:189,191.) mukaan kielteisimmin ulkomaalaisten ja pakolaisten maahanmuuttoon suhtautuvat vähän koulutetut henkilöt, jotka asuivat maaseudulla. Korkeasti koulutetut ja kaupungissa asuvat haastateltavat suhtautuvat maahanmuuttajiin myönteisemmin. Pääkaupunkiseudulla asuminen ja korkea koulutus ovat yhteydessä rasististen asenteiden vähäisyyteen. Pääkaupunkiseudulla asuvat kannattavat

useammin maahanmuuttajien oman kielen ja kulttuurin säilyttämistä ja tukemista yhteiskunnan varoin.

Jaakkolan tutkimus on lähes kymmenen vuotta vanha, mutta silti sen tuloksia voidaan pitää luotettavina tai ainakin suuntaa-antavina vielä vuonna 2008. Koska saatavilla ei ollut uudempaa eikä kattavampaa tutkimusta suomalaisten asenteista eri etnisiä ryhmiä kohtaan, katsomme Jaakkolan tutkimuksen esittelemisen tässä opinnäytetyössä olevan perusteltua.

4 RASISMI JA SYRJINTÄ

Tutkijat määrittelevät rasismia ja syrjintää eri tavoin. Erilaisuus ja epätasa-arvo ovat rasismikäsitteissä läsnä oleva ilmiö. Rasismia kuvaa valta- ja alistussuhteita tuottava ajattelu, puhe tai toiminta, jossa yksilön tai ryhmän ominaisuus esitetään luonnolliseksi ja muuttumattomaksi ja jolla perustellaan eriarvoinen kohtelu. (Rastas 2005: 76-78.)

Liebkindin (1994: 42-43) mukaan rasismi syntyy kuvitelmista, joissa tietty ihmisryhmä nähdään toista ryhmää moraalisesti, älyllisesti tai kulttuurisesti parempana ja näiden ominaisuuksien kuvitellaan myös periytyvän sukupolvelta toiselle. Rasismiin johtava rodullistamisprosessi alkaa luokittelulla, jossa ihmiset arvotetaan ulkoisesti havaittavien ominaisuuksien mukaan. Nimeäminen ja luokittelu jatkuvat ryhmään liitettävänä henkisinä ominaisuuksina, kuten luonteenpiirteinä ja arvoina. Näin luodut sosiaaliset ihmisryhmät arvotetaan kielteisiksi vastakohtana omalle ryhmälle. Tavallista on myös ylläpitää ryhmien välisiä rajoja. Esimerkiksi ryhmäraajat ylittävät avioliitot yritetään estää ja ne koetaan etnisesti likaisiksi. Rodullistamisprosessi mahdollistaa myös rasismin, jossa joltain ryhmältä riistetään ihmisarvo.

Rasismi liittyy aatteiden ja asenteiden lisäksi myös toimintaan ja toiminnan seurauksiin. Suppeasti määriteltynä voidaan rasismi ymmärtää opiksi, kuvitelmaksi tai asenteeksi sekä siihen sitoutuneeksi toiminnaksi. Rasistista toimintaa on tietoisesti vihamielinen toiminta, jonka päämääränä on aiheuttaa vahinkoa. Toisaalta tietoisesti rasismista irtisanoutuvat yksilötkin voivat tiedostamattaan uusintaa rasistisia ajattelu- tai toimintamalleja. Sosiaaliset, taloudelliset ja poliittiset olosuhteet vaikuttavat siihen, millaisia ilmene-
mismuotoja rasismi saa. Puhetavat, keskustelukulttuuri ja valtasuhteet määrittävät ra-

sismia ja ihmisten välisten erojen merkityksiä. Yksilöön kohdistuva arkipäivän rasismi erotetaan usein rakenteellisesta ja institutionaalaisesta rasismista. (Rastas 2005:72-75.)

Rastaan mukaan (2005: 76) uusi rasismi tekee eroja eri kulttuurien välille, kun taas perimään ja biologisiin eroihin perustuvaa rasismia kutsutaan vanhaksi rasismiksi. Saukkonen (2007: 278-279, 281) kuvaa vanhaa rasismia ideologisena rasismina, joka jakaa ihmiset luokkiin. Luokat perustuvat rotujen biologisiin ja sosiaalisiin ominaisuuksiin. Rotujen hierarkkinen järjestys luodaan niiden oletettujen ominaisuuksien ja lahjakkuuksien mukaan. Yksilön erilaisuus ja eriarvoisuus on periytyvää, fyysistä ja muuttumattomaa. Ideologisen rasismien tutkimisen ja havaitsemisen tekee vaikeaksi rasismien ja syrjinnän kriminalisointi. Julkisesti ei olla valmiita esittämään jyrkkiä mielipiteitä, vaikka ne vaikuttavatkin yksilöiden ja ryhmien toimintaan.

Uutta rasismia Saukkonen (2007: 279) kuvaa kulttuurirasismiksi eli determinismiksi, joka korostaa kulttuurien välisiä eroja. Kulttuurit mielletään hyvin vanhoiksi ja melko muuttumattomiksi kokonaisuuksiksi, jotka määrittelevät yksilön käyttäytymistä ja taipumuksia. Determinismi on ajattelumallina vanhaa ja ideologista rasismia joustavampaa, koska se hyväksyy historiallisen muutoksen mahdollisuuden ja jopa yksilön siirtymisen kulttuurista toiseen. Kuitenkin perusoletuksena on erilaisten kulttuurien yhteiselämän vaikeus, jopa mahdottomuus; monikulttuuriseen yhteiskuntaan suhtaudutaan kielteisesti. Tämänkaltaisiin ajattelumalleihin liittyy myös lievempänä muotona ksenofobia, vieraanpelko. Suhtautuminen kaikkeen etnisesti tai kulttuurisesti poikkeavaan on tällöin varauksellista. Myös asenteen vastakohta, ksenofilia, vieraaseen kohdistuva rakkaus, korostaa kulttuurien välisiä eroja ja niiden merkityksiä.

4.1 Rakenteellinen rasismi ja syrjintä

Ei riitä, että arvioimme rasistisia motiiveja tai tunnistamme rasistisen toiminnan ja puhutavan, vaan oleellista on huomata käytännön yhteiskunnalliset seuraukset, joita nämä rasistiset motiivit ja puhutavat tuottavat. Yhteiskunnan toiminnoissa, käytännöissä ja rakenteissa voi myös olla ominaisuuksia, jotka asettavat kokonaisen väestöryhmän eriarvoiseen asemaan vaikka varsinaista rasistista motiivia ei käytäntöjen taustalla olisi-kaan. Tämänkaltaista rasismia on vaikea havaita. Jos alistetussa tai huonommassa asemassa olevia ihmisiä yhdistää ihonväri tai kuuluminen johonkin tiettyyn ryhmään, ei

voida sulkea pois rakenteellisen rasismien mahdollisuutta yhteiskunnassamme. (Puuronen 2005; Rastas 2005: 94; Saukkonen 2007: 280.)

Rakenteellista rasismia voidaan tutkia vertaamalla eri väestöryhmien sijoittumista työelämään ja koulutukseen sekä eri väestöryhmien edustusta poliittisissa instituutioissa. Suomessa yhteiskunnan rakenteissa vaikuttavasta rasismista on vielä vähän tietoa. Tarkemman tiedon saaminen rakenteellisesta ja institutionaalisesta rasismista sekä syrjinnästä vaatii kenttätutkimuksen ja tutkivan journalismin työmuotoja. Suomessa tutkiminen on vaikeaa, koska tilastollisia luokituksia etnisyyden tai rodun perusteella ei lainsäädännöllisistä syistä voida tehdä. (Rastas 2005: 94; Saukkonen 2007: 280.)

Suomen lainsäädäntöä on kehitetty vastaamaan monikulttuurisen yhteiskunnan muuttuneita tarpeita. Uutena lakina astui voimaan vuonna 2004 yhdenvertaisuuslaki. Syrjintä on kielletty useissa kansainvälisissä sopimuksissa ja kansallisissa laissa, kuten perustuslaissa, rikoslaissa, ulkomaalaislaissa ja sosiaalihuoltolaissa. (Lepola - Villa 2007: 10.) Ymmärrys monikulttuuristen perheiden kokemuksista ja tarpeista sekä tieto lainsäädännön suomista oikeuksista auttaa sosiaalialan työntekijöitä työssään. Lainsäädännön päivittäminen vastaamaan monikulttuurisen yhteiskunnan tarpeita on tärkeää. Kestää kuitenkin aikansa ennen kuin toteuttaminen siirtyy käytännön tasolle.

4.2 Rasismi arjessa

Arkielämän mikrotasolla tapahtuva rasismi perustuu vuorovaikutuskäytäntöihin, jotka asettavat ihmiset ihonvärinsä tai kulttuurinsa perusteella eriarvoiseen asemaan. Tällöin vuorovaikutuksessa käytetyt eleet, ilmeet, käsitteet ja vitsit voivat ilmentää rasistisia mielipiteitä tai toimintaa. Tämä tulee näkyväksi pilkkaamisena, nimittelynä, huomiotta jättämisenä tai syrjimisena yhteisössä. Arkipäivän rasismissa institutionaaliset käytännöt yhdistyvät arkisiin tekoihin. Arjen rasismi perustuu eri etnisten ryhmien välisiin valtasuhteisiin ja samalla se tuottaa niitä. (Puuronen 2003: 193-194.)

Tutkimusten perusteella lähes kaikki vähemmistöjen edustajat ovat joutuneet sanallisten hyökkäysten, etnonymien, kohteeksi. Etnonymien käytöllä eli nimittelyllä on seurauksia uhrille, vaikka sitä pidetäänkin rasismien lievänä muotona. Nimittely erottaa ryhmän muista silloinkin, kun tarkoituksena ei ole loukata. Vaikka eron tekeminen ei aina ole suoraan arvottavaa, ei nimitysten sopivuutta voida arvioida niiden käyttäjän motiivi-

en perusteella. Nimityksen sopivuuden arviointi kuuluu kyseessä olevan ryhmän edustajalle. (Puuronen 2003: 196-199.) Esimerkkinä voidaan pitää neekeri-sanankäyttöä. Osa mieltää sanan voimakkaasti rassistiseksi, toiset taas perustelevat sanankäyttöä sillä, että se on vuosikymmeniä ollut Suomessa yleisesti käytetty eikä sitä ole pidetty leimaavana tai rassistisena ilmaisuna. Sanan loukkaavuus voidaan liittää sen käyttötapaan sekä yhteyteen jossa sanaa käytetään. Perheissä, jotka kuuluvat etnisiin vähemmistöihin, sana ei välttämättä ole loukkaus, mutta viranomaisen käyttämänä ilmaisua voidaan pitää jopa rikoksena. (Ekholm - Salmenkangas 2008: 89.)

Rassistiset vitsit ovat eräs arjen kommunikaation muoto. Rassistiset vitsit perustuvat rohdullisiin tai kulttuurisiin stereotyyppioihin, yleistyksiin, jotka leimaavat, loukkaavat tai halventavat kohteena olevia ryhmiä. Tyypillisesti vitsien aiheina ovat ryhmän tyhmyys, ulkonäkö, ruokakulttuuri tai seksuaalisuus. Vitsien määrittelyminen yhdeksi arkielämän rasismimuodoksi ei kuitenkaan ole yksiselitteistä. Vitsit kiteyttävät joitain ennakkoluulojamme ja asenteitamme. Rassististen vitsien kertominen ei automaattisesti tarkoita kertojan hyväksyvän vitsien rassistisen maailmankuvan tai niiden kuvaamat stereotyyppit. Vitsit voidaan myös nähdä tapana osoittaa kiinnostusta vaikeita aiheita kohtaan ja mielenkiintona tai toiveena käsitellä tabuina pidettäviä aiheita. (Puuronen 2003: 201-204.)

Monet hienovaraiset, vaikeasti tulkittavat ja sanattomat viestit ovat osa arjen rasismia. Rastas (2007a: 98; 2007b: 7) kuvaa katseita yhtenä arjen keinona tehdä eroa meidän ja muiden välillä. Monikulttuuriset nuoret, jotka ihonväriltään poikkesivat suomalaisista, kertoivat tutkimuksessa tulevansa määritellyksi ensisijaisesti ulkomaalaisen vanhempansa mukaan. Vieraiden katseen kohteena oleminen oli aihe, joka nousi usein esiin monikulttuuristen nuorten haastatteluissa. Nähdessämme jonkun erilaisena, tietämättä yksilöstä mitään, havaintomme perustuvat ympäristöstämme opittuihin rassistisiin ajattelumalleihin. Katseiden kohteet tunnistavat katseet ja niiden merkitykset. Jatkuvasti toistuessaan ne myös vaikuttavat yksilöiden arkeen. Tulkinnat katseiden tarkoituksesta voivat olla katsojan intentioiden eli aikomusten vastaisia. Tulkinnat kertovat kohteiden omista olettamuksista ja odotuksista. Rastas uskoo kuitenkin tutkimuksessaan nuorten kykyyn tulkita katseita. Tulkinnat perustuvat oman kulttuurin vuorovaikutussääntöjen tuntemukseen. Satunnaiset tai toistuvat katseet muodostuvat osaksi yksilön identiteettiä. (Rastas 2007b: 8, 15.)

Rastas tutkii (2007a: 98-99) myös julkiseen tilaan ja etäisyyteen liittyviä rasistisia viestejä. Haastateltavien lapsuuden muistoissa toistuvat liian lähelle fyysisesti ja kysymyksin tulevat suomalaiset. Nuorten naisten kokema seksuaalisen lähentelyn toistuvuus viittaa Rastaan mukaan seksimin ja rasismien yhteenkietoutumisiin yhteiskunnassamme. Etäisyydenotot julkisilla paikoilla kuten liikennevälineissä ja kaupoissa kertovat kohteelleen ja ympäristölle sanattoman viestin epäilyn kohteena olemisesta. Katseiden ja etäisyydenottamisen nimeäminen rasismiksi on ongelmallista, mutta myös perusteltua. Tällaisissa kohtaamisissa erilaisuus tehdään selväksi niin ympäristölle, kuin kohteellekin, ja ne osaltaan tuottavat ja uusintavat rasistisia käyttäytymistapoja.

Arjen rasismia on myös tietyn ryhmän leimaaminen sosiaalisesti ongelmaksi. Erityisesti median ja mielipidevaikuttajien lausunnot voivat käynnistää tapahtumia, jotka vaikuttavat leimatun ryhmän yksilöiden arjen kokemuksiin ennakoimattomalla tavalla. Myös eristäminen yhteisöstä, erityisesti koulutuksessa ja työelämässä, on yksi rasismien muoto. Vähemmistöön kuuluvan eristäminen yhteisistä keskusteluista, tietojen salaaminen tai päätöksenteosta syrjäyttäminen ovat arjen rasistisia tekoja. Arkielämässä rasismi koostuu pienistä teoista, joilla rajoitetaan tietyn ryhmän liikkumavapautta ja sosiaalista tilaa. Näiden ryhmien normaali elämä vaikeutuu ja he eristäytyvät yhteiskunnasta. Pitkään kestäneen eristäytymisen seurauksia on vaikea korjata, siksi siihen on puututtava ajoissa. (Puuronen 2003: 205-208.)

Rasismi ei ole synnynnäinen ominaisuus, vaan opittu suhtautumis- ja toimintatapa ja siitä on mahdollisuus oppia pois (Puuronen 2005). Syntyessään lapsella ei ole ennakkoluuloja, vaan ne muodostuvat lapsen kasvaessa ja rakentuvat elinympäristön arvoista, normeista ja ajatusmalleista. Aikuisten tavoin myös lapset turvautuvat rasismiin omissa valtataisteluissaan. Pienetkin lapset erottavat käyttökelpoiset termit, joita konfliktitilanteissa voi ottaa käyttöön. Kyse on siis opitusta kategorisoinnista ja käsityksestä siitä, mitä käsitteitä voi käyttää toista vastaan. Lapset oppivat tehokkaat sanat ja keinot, sekä käyttävät niitä, jos kasvattajat sen heille sallivat. Lasten ei tarvitse ymmärtää rasismien käsitettä aikuisen tavoin voidakseen käyttää rasismia alistamisen keinona. Aikuisen sanoma tai viestimä on totuus, jota pieni lapsi ei osaa kyseenalaistaa. Lapsella ei ole kokemuksia tai omia mielipiteitä asioista, joihin hän suhteuttaisi aikuisilta omaksumiaan asenteita. Vanhemmilla ja lasten kanssa työskentelevillä aikuisilla on tärkeä rooli rasisminvastaisessa työssä. Lapsen kanssa työskentelevien aikuisten on ymmärrettävä henkilökohtaisen asenteensa vaikuttavan lapsiin. (Höistad 2003:33; Rastas 2007a: 125-126.)

4.3 Ennakkoluulot

Suomalaiset suhtautuvat ennakkoluuloisesti ja torjuvasti ryhmiin, jotka erottuvat meistä eniten kulttuurisesti tai ulkonäöllisesti. Etnisen hierarkian alapäässä ovat Pohjois-Afrikasta ja Lähi-Idästä tulevat maahanmuuttajat. Koulutuksen, kontaktien määrän, sukupuolen ja ideologisten tekijöiden, kuten uskonnollisuuden ja puoluekannan on todettu vaikuttavan suhtautumiseen erilaisiin ihmisryhmiin. (Jasinskaja–Lahti ym. 2002:25-27.) Ekholmin ja Salmenkankaan (2008: 90.) mukaan viranomaisten suhtautuminen etniseen monimuotoisuuteen ja ulkomaalaisiin on viime vuosina muuttunut myönteisemmäksi, mutta samalla suhtautuminen on valikoivaa. Myönteisimmin suhtauduttiin työperäisiin eurooppalaisiin maahanmuuttajiin. Puolet poliiseista, kolmannes opettajista ja yli 40 prosenttia muista viranomaisista piti maahanmuuttajia hankalina asiakkaina.

4.3.1 Ennakkoluuloisen käyttäytymisen luokittelu

Puuronen (2003: 195-196) esittelee Gordon Allportin vuonna 1954 kehittämän klassisen ennakkoluuloisen käyttäytymisen luokittelun. Luokittelussa ennakkoluuloinen käyttäytyminen jaetaan viiteen erilaiseen muotoon. Ensimmäisessä luokassa ihmiset puhuvat paha samankaltaisen ajattelutavan omaavien yksilöiden kanssa. Esimerkiksi etniset vitsit luetaan tähän muotoon. Toisessa käyttäytymislukassa ihmiset välttelevät kontakteja tietyn ryhmän kanssa. Vältteleminen voi aiheuttaa vältellyn ryhmän eristämistä valtaväestöstä ja yhteiskunnasta. Myös välttelijät saattavat jäädä ilman joitain resursseja, tietoja tai taitoja, joita vältellyllä ryhmällä on, mutta joita ei voida hyödyntää ennakkoluulojen vuoksi.

Allportin luokittelun kolmannessa luokassa syrjintä ja eristäminen ovat aktiivista toimintaa. Syrjityltä ryhmältä saatetaan kieltää palvelujen käyttö, tietyissä ammateissa toimiminen, poliittiset oikeudet tai ihmisoikeudet. Neljäs luokka sisältää fyysisen väkivallan ja hyökkäykset jotka kohdistuvat yksilöihin tai heidän omaisuuteensa. Esimerkiksi etnisten ryhmien uskonnollisiin rakennuksiin tai muistomerkkeihin kohdistuva tuhoaminen, ennakkoluulojen kohteena olevan ryhmän karkottaminen fyysisellä väkivallalla tai sillä uhkaamalla, luetaan kuuluvaksi tähän luokkaan. Viidennessä käyttäytymislukassa ovat kansan tai etnisen ryhmän hävittäminen tai pakkosiirrot. Tällöin puhutaan armeijan tai muun aseistautuneen joukon teoista, jotka voivat perustua ohjelmajulistuksiin tai valtion viralliseen politiikkaan. Arjessa ennakkoluuloisuus näkyy lä-

hinnä kolmen ensimmäisen käyttäytymisloukkaan mukaisina tekoina. Pahanpuhuminen, vältteleminen, syrjintä ja eristäminen kyseenalaistavat vähemmistöjen asemaa ja aiheuttavat turhautumista.

4.3.2 Symbolinen rasismi

Symbolinen rasismi perustuu yksilön ennakkoluuloihin. Suomalaisessa yhteiskunnassa moniarvoisuus ja erilaisuuden hyväksyminen on julkilausumatasolla määritelty hyväksyttäväksi tavoitteeksi, siksi rasistisia mielipiteitä saatetaan yrittää perustella joksikin muuksi. Symbolisesta rasismista puhutaan, kun halutaan noudattaa yleisiä suvaitsevaisuusnormeja ja kuitenkin samalla esitetään ennakkoluuloisia mielipiteitä tai puolustellaan syrjivää toimintaa. Samalla halutaan kieltää omat rasistiset mielipiteet ja rasismisyytökset saavat aikaan puolustusreaktion. Yksi symbolisen rasismin muoto on uhrin syyllistäminen. Jos rasismia on vaikea ymmärtää tai sen olemassaoloa on vaikea hyväksyä, saatetaan rasismista kertovat vähemmistön edustajat leimata valittajiksi tai häiriköiksi. Ollaan siis loukkaantuneita siitä, että itseä syytetään rasismista ja ongelma käännetään uhrista johtuvaksi. Kantaväestön saattaa olla vaikea ymmärtää, miten rasismi vähemmistöjen arjessa vaikuttaa, koska heillä itsellään ei ole kokemuksia rasismista tai vieraiden ihmisten heihin kohdistamasta loukkaavasta tai uhkaavasta käytöksestä. (Jasinskaja-Lahti ym. 2002: 144; Ekholm – Salmenkangas 2008: 89.)

Puuronen (2003: 194) kuvaa symbolista rasismia myös käsitteisiin liittyvien merkitysten kautta. Puuronen mukaan niin enemmistön kuin vähemmistönkin tapa käyttää käsitteitä voi olla eriarvoistavaa, toiseutta ja eroja korostavaa. Symbolinen valta sen suhteen, mitä pidetään puhtaana tai likaisena, normaalina tai epänormaalina on usein paikallista, mutta voi olla hetkellisesti merkityksellistä yksilön kannalta.

4.4 Syrjintä

Rasismien ja syrjinnän ero voidaan liittää päämääriin. Rasismien tavoitteena on vahingoittaa tiettyjä ihmisryhmiä. Syrjinnän tavoitteena ei ole niinkään vahingon tuottaminen kuin tietyn ryhmän suosiminen toisen kustannuksella. Välitön syrjintä on ihmisten erilaista kohtelua ei-hyväksyttävän syyn perusteella. Tällaisia syitä voivat olla ihonväri, kansallisuus, uskonto, kulttuuri tai etninen tausta. Välillisessä syrjinnässä taas ihmisiä kohdellaan muodollisesti samalla tavalla. Kohtelu johtaa kuitenkin syrjivään lopputu-

lokseen. Esimerkiksi jos yhteiskunnan kaikille tarkoitettuja palveluja on saatavissa vain suomeksi, eivät suomea taitamattomat maahanmuuttajat voi tosiasiallisesti näitä palveluja hyödyntää. Heillä on yhtäläinen oikeus palveluihin, mutta käytännössä he eivät niistä kuitenkaan pääse osallisiksi. Muodollisesti samanarvoinen kohtelu johtaa siis eriarvoiseen lopputulokseen. (Jasinskaja-Lahti ym. 2002: 29-30.) Rakenteellinen syrjintä tarkoittaa yhteiskunnan yhteiskuntarakenteiden näkyviä ja piileviä, tarkoituksellisia ja tahattomia sääntöjä, normeja, rutiineja ja suhtautumistapoja sekä käyttäytymismalleja, jotka estävät vähemmistöryhmiä saavuttamasta yhdenvertaisia oikeuksia ja mahdollisuuksia valtaväestön kanssa. (Saukkonen 2007: 280.)

Rastas (2005: 76) kuvaa syrjintää ihmisten erotteluksi erilaisin perustein. Kaikki syrjintä ei välttämättä ole yhteydessä rasistiseen ajatteluun tai rasistisiin motiiveihin. Rastaan mukaan kaiken syrjinnän rinnastaminen rasismiin vaikeuttaa rasismin todeksi osoittamista. Syrjinnän perustuessa ihmisten etnisiin tai rodullisiin eroihin pohjaavaan ajatteluun, siitä on puhuttava rasismina. Toisinaan ihmisten erilainen kohtelu voi olla myös perusteltua. On kuitenkin eri asia kieltää äänestäminen iän kuin ihonvärin perusteella.

Yksilön useasta eri syystä ja joskus jopa samanaikaisesti kokemaa syrjintää kutsutaan moniperusteiseksi syrjinnäksi. Jäsenyys useassa epäedullisessa asemassa olevassa ryhmässä sekä tilanteet, joissa eri syrjintäperusteet vaikuttavat toisiinsa, tuottavat erityisiä syrjinnän muotoja ja kohderyhmiä. Syrjinnän moniperusteisuus vaikuttaa myös siihen, miten syrjintätilanteita tulkitaan eli siihen, mihin syrjinnän uskotaan perustuvan. Moniperusteinen syrjintä voi ilmetä niin sisäryhmä- kuin ulkoryhmäsyrjintänäkin. Ulkoryhmäsyrjinnällä viitataan siihen syrjintään, jota uhri kohtaa yhteiskunnallisessa kontekstissa. Sisäryhmäsyrjintä taas on vertaisryhmän harjoittamaa syrjintää, jonka taustalla on kuuluminen myös johonkin toiseen ryhmään. Sisäryhmän syrjintä saattaa olla uhrille raskasta, koska samastumisen kohteena oleva ryhmä ei kohtele jäseniään tasa-arvoisesti. Moniperusteinen syrjintä avaa näkökulman yksilön elämäntilanteiden monimuotoisuuteen. Erilaiset syrjintärakenteet vaikuttavat niissä eri tavoin. Ihminen ei määrity kokonaisuutena ainoastaan yhden ominaisuutensa perusteella. (Lepola - Villa 2007: 219-222.)

4.5 Rasismiin reagoiminen

Rasismia kohdannut yksilö joutuu päättämään miten reagoida tapahtuneeseen. Erilaiset reagointistrategiat jaetaan suoriin ja välttäviin strategioihin, tai toisen tavan mukaan hyökkääviin, ei-hyökkääviin tai psyykkisiin tapoihin reagoida. Suorissa tai hyökkäävisissä tavoissa uhri reagoi sanallisesti tai fyysisesti, sekä voi myös ilmoittaa tapahtuneesta viranomaisille. Suora reagointitapa voi vähentää rasismien tai syrjinnän kokemuksen kielteisiä henkisiä vaikutuksia. Välttävät, ei-hyökkäävät ja psyykkiset reaktiot sisältävät kokemuksen passiivisen tai epäsuoran käsittelytavan. Psyykkisesti reagoidessa saatetaan tuntea vihaa tai turhautuneisuutta, masennusta tai ahdistusta. Yksilö voi turvautua erilaisiin psyykkisiin hallintamekanismeihin, kuten kieltämiseen, torjumiseen tai kokemuksen mieltämiseen itsensä ulkopuolisista syistä johtuviksi. Kokemukseen voidaan suhtautua myös huumorilla tai hyökkääjää saatetaan tyyntytellä. (Jasinskaja-Lahti ym. 2002: 44-45.)

Syrjinnän ja rasismien kohteeksi joutuminen saattaa olla psyykkisesti haavoittavaa. Yksilö voi kuitenkin suojella itsetuntoaan ja minäkuvaansa erilaisilla itsesuojelukeinoilla eli defenssimekanismeilla, joiden avulla yksilö selittää kielteisiä kokemuksiaan. Näin kokemukset ulkoistuvat ja kääntyvät pois päin itsestä ja yksilön minuudesta. Jenifer Crocer on jakanut itsesuojelukeinot kolmeen strategiaan. Yksilöt voivat selittää omia huonoja kokemuksiaan valtaväestön ennakkoluuloisuutena. Toinen tapa on vertailla omia kokemuksia muiden samaan ryhmään kuuluvien kokemuksiin eikä valtaväestön kokemuksiin. Esimerkiksi ”muilla somalialaisilla menee vielä huonommin”. Toisinaan yksilö vähättelee niitä tilanteita, joissa hän on epäedullisessa asemassa, esimerkiksi sivuutettuna yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta tai paikallistoiminnasta. (Liebkind ym. 2004: 125.)

Rasismien kokemuksista voi olla vaikea puhua, jos kokemusta ei osata tunnistaa ja nimitä rasismiksi. Rastiaan mukaan (2007b: 37-38) rasismia tai syrjintää kokeneet nuoret eivät nimeä kokemuksiaan näillä termein. Nuoret kuvasivat kertomuksissaan erottelua, kiusaamista, häirintää ja jopa rassistista väkivaltaa. Suoraan kysymykseen rasismien kokemuksista he kuitenkin vastasivat usein kieltävästi. Nuoret eivät olleet tietoisia esimerkiksi omasta huonommasta asemastaan työmarkkinoilla valtaväestöön verrattuna, tai he eivät aina osanneet tunnistaa skinheadien vuoksi rajoitettua liikkumistaan rasismien aiheuttamaksi.

Syrjinnän ja rasismien kokeminen on aina subjektiivinen kokemus, joka perustuu henkilön itsetuntoon ja stressinsietoon. Rasismia kokeneilla on usein tapana aliarvioida ja vähätellä omia syrjinnän kokemuksiaan ja siten suojella minuuttaan. Yleensä etnisten ryhmien kohtaama syrjintä on luonteeltaan nimittelyä ja kiusantekoa. Pitkään siedettynä syrjinnällä on merkittävää vaikutusta ihmisen itsetuntoon ja psyykeen. (Janiskaja-Lahti ym. 2002:143.)

5 MONIKULTTUURISUUS SUOMESSA

Kulttuuri käsitetään yleisesti yksilön elämäntapaa kuvaavaksi ilmiöksi. Sen näkyviä osia ovat ruokailuun, pukeutumiseen, musiikkiin ja muihin arjen käytäntöihin liittyvät tavat. Vähemmän näkyviin osiin liitetään arvot ja normit. Kulttuuri määrittää vallitsevia elämäntapoja sekä yksilön tapaa hahmottaa ympäröivää maailmaa. (Rastas – Löytty – Huttunen 2005: 26.) Maailmassa on arvioitu olevan tuhansia erilaisia kulttuureita. Valtioita on alle kaksisataa, joten niiden monikulttuurisuus on yleistä. Suomikin on ollut monikulttuurinen maa jo ennen itsenäistymistään, tuolloin Suomessa oli tuhansia venäläisiä, itäkarjalaisia ja inkeriläisiä pakolaisia. Kulttuurien sisäiset erot ovat niin merkittäviä, ettei voida puhua kovin tarkkarajaisista kulttuureista; esimerkiksi kaikille suomalaisille sopivaa suomalaista kulttuuria on mahdoton määritellä. (Liebkind 2000b:171; Simojoki 2005:5.)

Maahanmuuttajien määrä on lisääntynyt viime vuosina Suomessa ja tulevaisuudessa määrän odotetaan kasvavan entisestään. Maahanmuuttajalla tarkoitetaan henkilöä, joka on ulkomaan kansalainen, mutta asuu Suomessa. Vuoden 2007 lopussa Suomessa asui 132 708 maahanmuuttajaa. Eniten maahanmuuttajia on Venäjältä, Virossa, Ruotsista ja Somaliasta. Ulkomaalaissyntyisiä Suomessa asuu kuitenkin enemmän, 202 528 henkeä, koska moni maahanmuuttaja on jo saanut Suomen kansalaisuuden. (Tilastokeskus 2008.)

Monikulttuurisuuden käsitettä käytetään erilaisissa merkityksissä. Voidaan puhua monikulttuurisesta maailmasta erilaisine kulttuureineen. Monikulttuurisuudella voidaan myös tarkoittaa erilaisten etnisten ryhmien rinnakkaineloa yhteiskunnassa. Toisinaan monikulttuurisuudella tarkoitetaan myös valtion harjoittamaa politiikkaa, joka tähtää kulttuurien moninaisuuden ylläpitoon. Silloin monikulttuurisuus mielletään jonkinasteiseksi ihanteelliseksi tilaksi, johon pitäisi aktiivisesti pyrkiä. Yhä tavallisempaa on miel-

tää monikulttuurisuus erilaisten identiteettien monimuotoisuuteen perustuvana yhteiskuntana. Yhteiskunnassa elävien ihmisten tapa ja kriteerit valita ryhmänsä nähdään merkityksellisenä toimintana, jonka avulla yksilöt muodostavat identiteettiään. Tällainen yhteiskunta on jatkuvasti muuttuva ja merkityksiä luova prosessi ja tila. (Martikainen – Sintonen – Pitkänen 2006: 13-15.)

Kehittyäkseen tasa-arvoiseksi ja tasapainoiseksi yhteiskunnaksi Suomen on otettava huomioon maahanmuuttajien ja monikulttuuristen perheiden asema (Liebkind 2000a: 9). Monikulttuurisuuden haasteet kohdistuvat niin instituutioihin, kuten kouluihin ja terveydenhuoltoon, kuin myös yksilöihin erilaisissa arjen tilanteissa. Se, miten monikulttuurisuuden aiheuttamat muutokset väestörakenteessa muovaavat viranomaiskäytäntöjä tai yksilöiden tapaa ratkaista uusia tilanteita, riippuu valitusta monikulttuurisuuspolitiikasta. Usein monikulttuurisuus arkipäivässä näyttäytyy erilaisina ratkaistavina ongelmina ja uusina tilanteina, joita ei aiemmin ole jouduttu kohtaamaan tai miettimään. (Rastas ym. 2005: 23-24, 31.)

5.1 Monikulttuurinen perhe

Ekholmin ja Salmenkankaan (2008:40) mukaan etnisesti erilaisten puolisoitten muodostamasta perheestä voidaan käyttää kahta eri termiä; kaksikulttuurinen perhe tai monikulttuurinen perhe. Kaksikulttuurinen perhe tarkoittaa, että perheen vanhemmilla on erilaiset etniset taustat. Tarkoitettaessa kahden samaan etniseen ryhmään kuuluvan maahanmuuttajan muodostamaa perhettä, puhutaan maahanmuuttajaperheestä. Monikulttuurisella perheellä voidaan tarkoittaa kumpaakin edellä mainittua perhettä.

Maahanmuuttajien myötä Suomi monikulttuuristuu ja maahanmuuttajien määrän lisääntyminen vaikuttaa myös monikulttuuristen perheiden määrän kasvuun. Etelä-Suomen lääninhallitus on julkaissut maaliskuussa 2008 tutkija Jonna Roos'in tekemän uuden tutkimuksen ”Monikulttuurisuuden haasteet Etelä-Suomen läänin kunnissa”. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, millaisia palveluita Etelä-Suomen läänin kunnat maahanmuuttajille tai monikulttuurisille perheille järjestävät. Tutkimus perustuu Tilastokeskuksen vuonna 2007 keräämiin lukuihin monikulttuurisista perheistä. Suomen maahanmuuttajista noin 58 prosenttia asuu Etelä-Suomen läänissä. Monikulttuurisia lapsiperheitä läänissä asuu 27 865. Nämä perheet ovat joko kaksikulttuurisia tai maahanmuuttajaperheitä. Kaikista monikulttuurisista perheistä 55 prosenttia eli 15 235 on kahden

kulttuurin lapsiperheitä, joissa toinen vanhempi on suomalaissyntyinen ja toinen ulkomaalaistaustainen. Taulukosta 1. nähdään erilaisten monikulttuuristen perheiden jakauma Etelä-Suomen läänin alueella. Vuonna 2007 Etelä-Suomen läänissä asui 1015 opinnäytetyömme kohderyhmää vastaavaa perhettä eli suomalaisen äidin ja afrikkalaisen isän muodostamaa perhettä. (Roos 2008: 3-8.)

TAULUKKO 1. Etelä-Suomen läänin monikulttuuristen lapsiperheiden lukumäärä 2007. (Roos 2008).

Taulukko 1 Etelä-Suomen läänin monikulttuuriset lapsiperheet (lkm)

Maanosa	Molemmat vanhemmat maahanmuuttajia	Äiti Suomes-ta, isä maa-hanmuuttaja	Isä Suo-mesta, äiti maahanmuuttaja	Äiti maa-hanmuutta-ja + lapsia	Isä maa-hanmuut-taja + lapsia	Yht.
EU-27 maat	1295	3550	2920	1205	100	9070
Muu Eu-rooppa	3150	1330	2625	1945	80	9050
Afriikka	1025	1015	245	895	75	3005
Amerikka	80	625	425	135	25	1290
Aasia	1910	810	1295	745	60	4820
Yhteensä	7505	7555	7680	4770	355	27865

Lähde: Tilastokeskus 2007a

5.2 Monikulttuuristen perheiden haasteet

Monikulttuurisista perheistä 17 prosenttia on yksinhuoltajaäitien perheitä. Roosin (2008:3, 9-10) tutkimuksen mukaan suuri yksinhuoltajuusprosentti kertoo monikulttuuristen lapsiperheiden erityisistä haasteista suomalaisessa yhteiskunnassa. Ympäristön asenteet perheitä kohtaan, monikulttuuristen perheiden vanhempien erilaisten etnisten ja kulttuuristen taustojen yhteensovittaminen perheessä, maahanmuuttajataustaisen puolison sopeutumisprosessi sekä monikulttuuristen lasten identiteetin muodostuminen ovat monikulttuuristen perheiden kohtaamia haasteita. Haasteena voidaan nähdä myös monikulttuuristen perheiden heikko asema suomalaisessa palvelujärjestelmässä.

5.2.1 Ympäristön asenteet

Ympäristön asenteet luovat haasteita monikulttuurisille perheille. Liebkindin (2000a:13-14, 16) mukaan kulttuurien kohdatessa ihmiset joutuvat sopeutumaan muutoksiin. Akkulturaatioprosessi liittyy vähemmistöryhmien sopeutumiseen enemmistökulttuuriin, mutta myös enemmistökulttuurin suhtautumiseen kulttuurivähemmistöihin. Akkulturaatioteorioita on monia. Yksisuuntainen teoria akkulturaatioprosessista painottaa kulttuurivähemmistöjen sopeutumista valtaväestön kulttuuriin. Se on lähellä assimilaatiota eli

sulautumista uuteen kulttuuriin, mikä tarkoittaa, että sopeutuessaan valtakulttuuriin yksilön oma kulttuuri ja etninen identiteetti häviävät. Kaksisuuntaisen akkulturaatioteorian keskeinen ajatus on, että vaikka yksilö soputuu uuteen kulttuuriin, hänellä on mahdollisuus ainakin osittain säilyttää oma kielensä ja kulttuurinsa. Lastenkasvatukseen liittyvät kulttuurisidonnaiset arvot ja oma kieli ovat alueita, jotka usein säilyvät akkulturaatioprosessissa. Kaksisuuntaisen mallin mukaan myös enemmistökulttuurin oletetaan muuttuvan ja sopeutuvan vähemmistöryhmiin. Enemmistökulttuurin sopeutumisen aste vähemmistöryhmiin näkyy konkreettisesti siinä, miten vähemmistöjä tuetaan oman kielen, kulttuurin ja etnisen identiteetin säilyttämiseen.

Jaakkolan (1999a:183) tutkimuksen mukaan 19:llä prosentilla suomalaisista on kielteisiä asenteita eri kulttuureista lähtöisin olevien puolisoitten muodostamia perheitä kohtaan. Roos (2007) tuo esiin sen, että rasismi ja syrjintä voivat tulla yllätyksenä monikulttuuristen perheiden puolisoille. Ensimmäisen lapsen syntymä saa monikulttuurisen perheen suomalaisen äidin ymmärtämään ja tiedostamaan rasismin kohdistumisen suoraan itseensä ja perheeseensä. Vanhemmilta voi puuttua keinoja kohdata rasismia, sillä se saattaa olla uusi asia kummallekin puolisolle. Roosin mukaan Afrikasta Suomeen muuttaneet tummaihoiset ihmiset eivät ehkä aiemmin ole kohdanneet rasismia tai syrjintää. Tällöin perheillä ei välttämättä ole valmiuksia käsitellä kohtaamaansa rasismia eikä puolustautua sen edessä tai opettaa näitä taitoja lapsilleen.

5.2.2 Erilainen etninen tausta

Yksi monikulttuuristen perheiden kohtaamista haasteista on erilainen etninen tausta. Ekholmin ja Salmenkankaan (2008:42-43) mukaan puolisoitten erilaiset kasvuolot ja kulttuurierot voivat altistaa perheen sisäisille ongelmille, mutta toisaalta erilaiset kulttuurit voidaan kokea myös antoisina ja rikastuttavina. Eri kulttuureista lähtöisin olevien perheen vanhempien kehittävät erilaisia ja uusia toimintatapoja. Uudet toimintatavat liittyvät esimerkiksi lastenkasvatukseen tai naisen asemaan perheessä. Monikulttuuriset perheet voivat joutua tekemään kompromisseja. Joskus toinen puolisoista voi joutua luopumaan kokonaan esimerkiksi omasta kotimaastaan, suvustaan tai työmahdollisuuksistaan. Roosin (2007) mukaan monikulttuuristen puolisoitten keskinäisessä vuorovaikutuksessa tehdyistä kompromisseista ja yhdessä luoduista uusista toimintatavoista syntyy niin sanottu kolmas kulttuuri.

5.2.3 Lasten identiteetin rakentuminen

Rastas (2008: 247-248, 256) näkee haasteena monikulttuuristen lasten ja nuorten identiteetin rakentumiseen. Identiteetillä tarkoitetaan minäkuva eli sitä, millainen kuva itsestä lapselle tai nuorelle muodostuu vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Monikulttuurinen lapsi poikkeaa valtaväestöstä ulkonäkönsä takia. Ulkonäköön liittyvät oletukset, kuten esimerkiksi oletus siitä, että kaikki suomalaiset lapset ovat vaaleita pellavapäitä, toistuvat yhä suomalaisten puheissa. Suomalaiselle monikulttuuritaustaiselle tummaihoiselle lapselle se voi kuitenkin aiheuttaa tunteen, ettei häntä hyväksytä ulkonäkönsä takia suomalaiseksi. Ympäristö saattaa olettaa, ettei tummaihoisen lapsi tai nuori kuulu Suomeen tai ettei hän ole Suomesta kotoisin. Tällaiset ympäristön oletukset vaikuttavat siten, että lapsi tai nuori tuntee olevansa erilainen ja että hänen on puolustettava oikeuttaan olla suomalainen. Suomalaisessa kulttuurissa on muitakin rasistisia oletuksia ja vaatimuksia. Suomalais-afrikkalaisiin lapsiin ja nuoriin yhdistetään usein musikaalisuus ja liikunnallisuus. Ympäristö suhtautuu myönteisesti afrikkalaistaustaisten pikkulasten erilaisuuteen. Sen sijaan aikuistuvat pojat nähdään pelottavina ja tytöt erityisen seksuaalisina. Tämänkaltaiset erilaisuuden kokemukset vaikuttavat kehittyvän lapsen ja nuoren minäkuvaan kielteisesti. Liebkinderin ym. mukaan (2004:120) lapset, jotka näkevät vanhempia, sukulaisia tai samaan etniseen ryhmään kuuluviin henkilöihin kohdistuvaa syrjintää, saattavat sisäistää kielteiset asenteet koskemaan myös heitä itseään.

Jokainen lapsi tarvitsee arvostusta läheisiltään, kuten vanhemmiltaan ja isovanhemmiltaan. On tärkeää, että läheiset hyväksyvät lapsen taustan, kielen ja ihonvärin. Perheessä käy usein niin, ettei erilaisuutta enää huomata. Ympäristö kuitenkin huomaa erilaisuuden. Lasta ei saisi jättää yksin erilaisuutensa kanssa, sillä lapsi tarvitsee tukea kääntääkseen erilaisuuden vahvuudekseen. Lähipiirin suhtautumisesta riippuu, millaiset taidot lapselle kehittyvät taustansa ja erilaisuuden tunteidensa käsittelyyn. Avoin pohtiminen viestittää lapselle, ettei erilaisuudessa ole mitään hävettävää tai pelottavaa. Ympäristön tuki on lapsen kehityksen kannalta merkittävää; mitä useampi ihminen auttaa ja tukee lasta, sitä parempi itsetunto lapselle kehittyy. Hyvä itsetunto suojaa lasta kestämiin negatiivisiin kokemuksiin. (Simojoki 2005: 51-53.)

5.2.4 Monikulttuuristen perheiden asema palvelujärjestelmässä

Roosin tutkimuksen (2008: 58-59) mukaan Etelä-Suomen läänin kunnat järjestävät vain vähän palveluita kaksikulttuurisille perheille. Kaksikulttuuriset perheet jäävät erityistarpeineen usein väliinputojien asemaan valtaväestöön tai maahanmuuttajaperheisiin verrattaessa. Kaksikulttuuriset perheet tarvitsevat tukea maahanmuuttajataustaisen puolison kotoutumisprosessissa. Rasismin kokemukset, työttömyys ja muut kotoutumisen haasteet lisäävät perheiden syrjäytymisvaaraa. Myös uskonnolliset ja kulttuuriset erimielisyydet voivat aiheuttaa ongelmia ja johtaa eroon. Kuntien on kehitettävä tukitoimia kaksikulttuurisille perheille avioerojen estämiseksi. Helsingissä ja Espoossa on järjestetty monikulttuurista perhevalmennusta, mutta useimmissa kunnissa tulkkipalvelut ovat ainoat kaksikulttuurisille lapsiperheille järjestetyt palvelut. Usein kunnissa varataan kuitenkin normaalia pidempi vastaanottoaika kaksikulttuurisille lapsiperheille.

Suurin osa kunnista järjestää palveluita samoin periaattein niin valtaväestölle kuin maahanmuuttajille ja monikulttuurisille perheille. Kaikkien asiakkaiden tarpeiden oletetaan vastaavan valtaväestön tarpeita. Monissa kunnissa maahanmuuttajille tai monikulttuurisille perheille suunnattuja erityispalveluja järjestetään vain hankkeina ja projekteina. Kun maahanmuuttajille tarjotaan valtaväestön kanssa yhtäläisiä palveluita sekä tarpeenvaraisia erityispalveluja, vastaa järjestelmä monikulttuuristen perheiden erityistarpeita sekä edistää perheiden hyvinvointia. Tulevaisuudessa on otettava huomioon monikulttuuristen perheiden toiveet kuntien palveluista. (Roos 2008: 58.) Maahanmuuttajien yhteiskuntaan sopeutuminen on nähtävä kaksisuuntaisena integraationa. Ei riitä, että maahanmuuttaja ymmärtää viranomaisen viestin, vaan on tärkeää, että maahanmuuttajankin sanoma ymmärretään. (Roos 2008: 10.)

5.3 Erilaisuus

Oman kulttuurin ja identiteetin erityisyys heijastuu selvimmin sitä peilattaessa kulttuurisesti erilaisiin ihmisiin. Kohtaamistilanne aktualisoi tietoisuuden erilaisista ja erityisistä kulttuurisista identiteeteistä. Tarve määritellä oma ryhmä suhteessa muihin luo myös mahdollisuuden tarkastella erilaisuuden kautta oman viitekehyksen samanlaisuutta. Eri-alaisten kulttuurien kohtaaminen luo enemmistöjä ja vähemmistöjä, erilaisia etnisiä ryhmiä, kulttuurieroja ja toiseutta. Vaikka erilaisuudesta juontavat konfliktitilanteet syntyvät juuri kulttuureiden kohtaamisesta, on muistettava, että kulttuurien välinen yhteistyö

on usein ollut rauhanomaista ja perustunut vastavuoroisuuteen ja yhteistyöhön. Vastavuoroinen ja tasa-arvoinen yhteiskunnassa vaikuttavien erilaisten ryhmien välinen yhteistyö nähdäänkin tavoitteeksi ja kestäväksi tavaksi rakentaa toimiva ja oikeudenmukainen yhteiskunta. (Kupiainen 2003: 255-256.)

Ihmisten arjen kokemusmaailma on rajallinen. Silti me muodostamme käsityksemme toisista, erilaisista etnisistä ryhmistä henkilökohtaisten havaintojen kautta. Oman asuinalueen tapahtumat, tilanteet työpaikalla tai vapaa-ajanviettopaikoissa muovaavat käsityksiämme. Monet etniset ryhmät ovat alueellisesti keskittyneitä ja paikallisia. Jotkut kohtaavat erilaisuutta ympäristössään päivittäin, mutta toisten arjessa se voi olla harvinaista. Toisaalta vähemmistöryhmien organisoitumattomuus ja näkymättömyys julkisuudessa voi estää ihmisiä havaitsemasta ympäristönsä monimuotoisuutta. Myös yleinen mielipide arvioidaan usein väärin. Tutkimusten perusteella ihmisillä on taipumus korostaa arvioissaan vanhoillisten arvojen ja asenteiden osuutta. Silloin puhutaan negatiivisesta vinoumasta. Suoran havainnoinnin lisäksi ihmisten mielipiteeseen vaikuttavat median käsitykset yhteiskunnan etnisistä ja kulttuurisista rakenteista. (Saukkonen 2007: 271-272.)

Erilaisuutta kohdataan monin tavoin. Asennetutkimuksissa esiinnousseet etniset hierarkiat osoittavat, etteivät valtakulttuurin edustajan mielestä kaikki etniset tai kulttuuriset ryhmät ole samanarvoisia. Toisiin ryhmiin voidaan suhtautua avoimesti ja positiivisesti, toisiin taas negatiivisesti ja varauksellisesti. On myös huomattava, että suhtautuminen kaikkiin muihin ihmisiin, myös oman ryhmämme edustajiin, vaihtelee sympatiasta ja uteliaisuudesta pelkoon tai inhoon saakka. Perustelut siihen, keihin suhtaudutaan yksilönä ja keihin yhteisönsä edustajina, on sidottu paikkaan ja aikaan. (Saukkonen 2007:277.)

Myöskään erilaisuuden havainnointi ei ole rasismia, vaan ne johtopäätökset, joita havaintojen perusteella tehdään, ovat rasismia (Tiainen-Anttila 1999: 95). Erilaisuuden tiedostaminen ja virheet arkipäivän kohtaamisessa ovat väistämättömiä. Oleellista on, miten kulttuuriin eroihin suhtaudutaan. Erot voidaan nähdä todisteina muiden kulttuurien ja niiden edustajien huonommuudesta, tai kulttuuriset erot voidaan ottaa huomioon kanssakäymisessä ja niitä opetellaan kunnioittamaan. Vaikka ennakkoluuloinen käyttäytyminen voi olla loukkaavaa, siihen ei aina liity rassistista motiivia. Ihmiset voivat tahat-

tomasti loukata muita toimiessaan tavalla, jonka he ovat omaksuneet oman kulttuurinsa mukaisista käyttäytymismalleista, tavoista ja arvoista. (Puuronen 2003: 208.)

6 TUTKIMUSASETELMA

6.1 Tutkimustehtävä

Opinnäytetyömme lähtökohta on monikulttuuristen perheiden yhteiskunnallisen aseman vahvistaminen. Opinnäytetyössämme tutkimme monikulttuuristen perheiden kokemuksia rasismista ja syrjinnästä suomalaisen puolison näkökulmasta. Tutkimme myös mille elämänalueille kokemukset paikantuvat. Tavoitteemme on lisätä ymmärrystä monikulttuuristen perheiden rasismista ja syrjinnän kokemuksista sekä niiden merkityksestä perheiden elämään.

Opinnäytetyömme on työelämälähtöinen. Yhteistyökumppanimme Duo-projekti kehittää vertaistukimalleja monikulttuuriseen perhevalmennukseen ja parisuhdetyöhön sekä kouluttaa kolmannen sektorin vapaaehtoisia, jotka toimivat monikulttuuristen perheiden vertaistukiryhmien ohjaajina. Duo-projekti kehittää sidosryhmille työkaluja rasismista kokemusten kohtaamiseen ja siihen, miten näitä kokemuksia voidaan käsitellä. Ymmärrys perheiden kohtaamasta rasismista, sen muodoista sekä näiden kokemusten merkityksestä perheiden elämässä, lisää sosiaalialan työntekijöiden ammatillisia ja toiminnallisia valmiuksia. Duo-projektin työntekijät voivat hyödyntää opinnäytetyötämme suunnitellessaan perhevalmennuskursseja ja kouluttaessaan vertaistukiryhmien ohjaajia sekä sidosryhmille suunnatuissa koulutuksissa ja luennoissa. Projekti tuottaa myös sidosryhmille julkaisuja ja kaksikulttuurisille perheille oppaan. Opinnäytetyömme on osa projektin materiaalituotantoa. (Duo, kaksikulttuuriset perheet tulevaisuuden voimavarana 2007.)

6.2 Tutkimusmenetelmä

Opinnäytetyömme on luonteeltaan kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Valitsimme tutkimusmenetelmäksi haastattelun, koska se mahdollistaa monikulttuuristen perheiden arjessa kohtaaman rasismista ja syrjinnän kokemusten kokonaisvaltaisen kuvaamisen. Samalla haastateltavilla on mahdollisuus kertoa monipuolisesti kaikkista kokemuksista.

vaikuttavista tekijöistä. Haastattelu perustuu luottamukselliseen vuorovaikutukseen haastateltavan kanssa ja siten voimme saada monipuolista tietoa tutkittavista kokemuksista. Haastattelu tapahtuu tutkijan aloitteesta ja on hänen ohjaamansa. Haastattelutilanne on ennalta suunniteltu ja haastattelijan tehtävänä on motivoida haastateltavaa sekä pitää haastattelua yllä. (Eskola – Suoranta 1999: 86-87.)

Haastattelun vahvuutena on joustavuus, koska haastattelija voi toistaa kysymyksiä ja pyytää tarkentamaan ja selventämään vastauksia, mihin ei ole mahdollisuutta esimerkiksi lomakekyselyssä. Haastattelun aikana on mahdollista myös havainnoida haastateltavaa; se, miten haastateltava kertoo kokemuksistaan, antaa tutkijalle lisää tietoa. Koska opinnäytetyössämme tutkimme rasismin kokemuksia emmekä rasismin yleisyyttä, haastattelututkimus menetelmänä mahdollistaa rasismia ja syrjintää kokeneiden haastateltavien valitsemisen otokseen. (Tuomi - Sarajärvi 2002: 75-76.)

7 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

7.1 Aineiston hankinta ja kohderyhmä

Etsimme etnisesti samankaltaisia perheitä, jotka eroavat suomalaisesta kantaväestöstä ulkoisesti ja kulttuurisesti ja joilla on keskenään samankaltainen elämäntilanne. Perustuen Magdalena Jaakkolan (1999) tutkimukseen etnisistä hierarkioista, rajasimme tutkimuksen kohderyhmän etnisyyden perusteella koskemaan suomalais-afrikkalaisia lapsiperheitä pääkaupunkiseudulla.

Teimme yhteistyötä Monikulttuuristen Perheiden Liiton kanssa ja etsimme haastateltavia liiton järjestämistä vertaistukiryhmistä. Liiton järjestämät vertaistukiryhmät ovat suljettuja, eikä niistä löytynyt haastateltavia. Liiton asiakasperheistä osalla rasismin kokemukset ovat tuoreita ja perheet ovat akuutissa kriisissä, joten haastattelun pyytäminen näiltä perheiltä ei tuntunut tutkimuseettisesti oikealta. Etsimme haastateltavia myös Helsingin kaupungin sosiaaliviraston Itäisen alueen yhdyskuntatyöntekijän kautta. Toinen opinnäytetyöntekijä vieraili monikulttuuristen perheiden äitiryhmässä kertomassa opinnäytteestämme. Yksi äiti oli halukas osallistumaan haastatteluun, mutta aikataulullisista syistä haastattelu ei toteutunut.

Molemmilla opinnäytetyöntekijöillä on laaja henkilökohtainen, monikulttuurinen verkosto ja sitä kautta löysimme haastateltavia. Haastateltavien löytäminen vaati aikaa ja useita yhteydenottoja. Tiedustelimme 14:ltä monikulttuurisen perheen äidiltä, ovatko he kokeneet rasismia tai syrjintää arjessaan. Neljä äitiä ilmoitti, etteivät ole kokeneet rasismia tai syrjintää. Äideistä kymmenen kertoi kokeneensa rasismia tai syrjintää. Tiedustelimme näiden äitien halukkuutta osallistua haastatteluun. Yksi heistä kieltäytyi haastattelusta kiireisiin vedoten. Kolme äideistä kieltäytyi haastattelusta eivätkä he olleet valmiita kertomaan kokemuksistaan.

Haastattelimme kuuden afrikkalais-suomalaisen perheen suomalaistaustaista äitiä. Äidit olivat iältään 34-42-vuotiaita. Perheiden isät ovat kotoisin Gambiasta, Ghanasta, Nigeriasta, Somaliasta ja Egyptistä. Perheissä oli kahdesta kolmeen lasta. Yhteensä perheissä asuu 15 lasta. Lapset olivat iältään 3-13-vuotiaita. Haastatellut perheet asuvat pääkaupunkiseudulla Helsingissä ja Espoossa. Kolme perheistä on kristittyjä ja kolme islamuskoisia.

Käytämme tutkittavista perheistä käsitettä monikulttuurinen perhe. Tähän ratkaisuun päädyimme, koska osalla tutkittavista perheistä etninen tausta ulottuu kolmeen eri kulttuuriin tai kansallisuuteen, ja siten monikulttuurinen perhe laajana käsitteenä kuvaa tarkoituksenmukaisimmin tutkimiamme perheitä. Tutkimuksemme kohteena olevat kuusi lapsiperhettä muodostavat monikulttuuristen perheiden joukon, eikä kaksikulttuurisen perheen määritelmä kuvaisi tätä joukkoa kokonaisuudessaan.

Sopiessamme haastatteluista kerroimme äideille opinnäytetyömme taustoista. Kerroimme haastateltaville opinnäytetyön yhteistyökumppaneista ja työn käyttötarkoituksista sekä tavoitteista. Keskustelimme äitien kanssa yleisesti haastattelussa käsiteltävistä aiheista, mutta emme antaneet haastattelun varsinaisia teema-alueita äideille etukäteen tiedoksi. Pyysimme haastateltavilta lupaa haastattelun äänittämiseen. Painotimme myös tutkimuksen eettisiä periaatteita, luottamuksellisuutta ja anonymiteetin säilymistä opinnäytetyössä.

Haastattelut tehtiin touko-syyskuun aikana vuonna 2008. Haastateltavat saivat valita haastattelupaikan; neljä haastattelua toteutettiin haastateltavien kotona, yksi haastattelu tehtiin haastattelijan kotona sekä yksi haastateltavan työpaikalla. Opinnäytetyön tekijöistä kumpikin haastatteli kolmea monikulttuurisen perheen äitiä. Kaikki haastattelut

nauhoitettiin. Äänitetyt haastattelut toimivat muistinamme ja niistä voimme tarkastaa tietojen todenperäisyyden. Äänittäminen mahdollisti tarkan raportoinnin ja uudelleen kuuntelun, joka voi tuoda esiin haastattelun sävyjä, haastateltavan epäröintejä, korjauksia ja tarkennuksia. (Tiittula – Ruusuvuori 2005: 14-16.)

7.2 Haastattelukysymykset

Teemahaastattelun kysymykset perustuvat tutkimuksen viitekehykseen eli siihen mitä tutkittavasta ilmiöstä jo tiedetään (Tuomi - Sarajärvi 2002:77-78). Tässä opinnäytetyössä haastattelun teemavalinnat pohjaavat Rastaa ja Liebkindin tutkimuksiin rasismien ja syrjinnän kokemuksista (liite 1).

Teemahaastattelun taustatietoina kysyimme haastateltavan ikää ja perheen lasten lukumäärää ja ikää. Kysyimme myös perheen etnistä ja uskonnollista taustaa sekä perheen nykyistä kotikuntaa. Haastattelun aluksi pyysimme haastateltavia määrittelemään omin sanoin, miten he ymmärtävät rasismien ja syrjinnän. Tavoitteena oli saada selville, miten haastateltavat nämä käsitteet mieltävät. Kysymykset toimivat orientoivina kysymyksinä haastattelun alussa ennen haastattelun teemaosuutta. Haastateltavien määriteltyä oman käsityksensä rasismista ja syrjinnästä, oli heidän helpompi palauttaa mieleen, tunnistaa ja kertoa rasismien ja syrjinnän kokemuksia omassa arjessaan.

Haastattelussa kartoitimme teemoittain rasismien tai syrjinnän kokemuksia. Kävimme läpi eri elämänalueita; kysyimme kokemuksista lähipiiristä, julkisista paikoista, viranomaissuhteista, harrastuksista, palveluiden piiristä, työelämän ja koulutuksen parista. Haastateltava sai kertoa vapaasti omin sanoin ja ajatuksin kuhunkin aihepiiriin liittyvistä kokemuksista. Samat teemat käytiin läpi jokaisessa haastattelussa, mutta kysymysten muotoilu ja järjestys saattoi vaihdella.. (Eskola – Suoranta 1999: 87; Tiittula – Ruusuvuori 2005: 11-12.) Toteutimme teemahaastattelun kerronnallisena haastatteluna. Jokaisen kerrotun kokemuksen yhteydessä kysyimme minkälaisessa elämänvaiheessa tai tilanteessa haastateltava oli, keitä oli läsnä ja mitä silloin tapahtui. Kysyimme haastateltavalta miltä hänestä silloin tuntui, mitä hän ajatteli ja miten hän reagoi tilanteeseen sekä kenen kanssa hän puhui tapahtuneesta jälkeenpäin. (Hyvärinen – Löyttyniemi 2005: 189-193.)

7.3 Aineiston analysointi

Litteroimme äänitetyt haastattelut ja analysoimme kirjalliseen muotoon muutetut haastattelut. Opinnäytetyömme on laadullinen tutkimus ja analyysimenetelmänä käytimme sisällönanalyysia. (Eskola – Suoranta 1999: 19.) Haastatteluja lukemalla perehdyimme haastatteluaineistoon ja muodostimme käsityksen haastattelujen sisällöstä. Numeroimme haastattelut. Tässä vaiheessa keskustelimme alustavasti näkemyksistämme ja mietimme mahdollisesti aineistosta esiin nousevia aiheita.

Sisällön analyysimme eteni kolmevaiheisena prosessina johon kuului aineiston pelkistäminen, aineiston luokittelu ja yhdistävien käsitteiden luominen (Tuomi - Sarajärvi 2002: 110). Analysoimme jokaisen teemahaastattelun teeman omana kokonaisuutenaan. Ensin karsimme pois tutkimuksen kannalta epäolellisen aineiston pois. Pelkistimme aineistoa tiivistämällä ja pilkkomalla ja etsimme siitä ilmaisuja jotka vastasivat kysymykseen millaisia rasismin tai syrjinnän kokemuksia perheillä on. Poimituamme ilmaiset, ryhmittelimme ne eri ryhmiin sen mukaan millaisesta rasismin muodosta oli kyse. Jaoin rasismin eri muodot alaluokkiin, jotka nimesimme sisällön mukaisesti. Alaluokista ryhmittelimme pääluokkia, jotka ilmaisimme teoreettisten käsitteiden avulla. Näin yhdistetyistä käsitteistä saimme vastauksia tutkimustehtävään.

Lopuksi palasimme alkuperäiseen haastatteluaineistoon varmistuaksemme ettei tutkimusongelman kannalta oleellisia asioita ole jäänyt huomaamatta. Halusimme samalla varmistua, että olemme käsittäneet haastateltavien alkuperäiset tarkoitukset oikein, eivätkä ne ole muuttuneet sisällöltään tai tarkoitukseltaan analyysiprosessin aikana.

8 TULOKSET

8.1 Haastateltavien käsitys rasismista ja syrjinnästä

Rasismi voi olla vastaajien mukaan sanallista rasismia, kuten haukkumista, nimittelyä tai vähättelyä. Rasismiksi mielletään myös sanattomat viestit, kuten katseet ja eleet, sekä negatiivisen käyttäytymisen, joka voi ilmetä ulkopuolelle jättämisenä tai epäoikeudenmukaisena kohteluna. Rasismin ja syrjinnän käsitteisiin liitetään myös rasistiset ja syrjivät asenteet ja ajatusmallit, esimerkiksi ennakkoluulot ja muukalaisviha. Haastatel-

tavien mielestä rasismi ja syrjintä kohdistuu erilaisuuteen kuten etniseen erilaisuuteen, johon liitetään syntyperä, rotu, ihonväri, nimi ja kieli. Lisäksi haastateltavat nimeävät rasismin tai syrjinnän perusteeksi vammaisuuden, iän, sukupuolen tai uskonnon. Osa haastateltavista kuvaa rasismin ja syrjinnän myös osaksi yhteiskunnallista tasoa, rakenteelliseksi rasismiksi tai -syrjinnäksi, kuten piilorasismiksi tai syrjiväksi lainsäädännöksi. Yhteiskunta ei huomioi vähemmistöryhmien erilaisia tarpeita, eikä kaikilla ryhmillä ole esimerkiksi todellista mahdollisuutta harrastaa yhdenvertaisesti kantaväestön kanssa.

...no jos mä aattelen vaikka uimahallivuoroo, niin kantaväestöllä on täällä pilvin pimein uimahalleja, jonne voi mennä. Mut musliminaiset on saanu vääntää sen suurinpiirtein yhen uintivuoronsa ja sinne sit ahtaa suurin piirtein kaikki naiset samalla. Eli tavallaan se on syrjintää, mut se ei oo rasmia, että ei oo yhtäläiset oikeudet mennä uimaan asuinalueella minne vaan... et vois vaikka joka uimahallissa olla vaik yks uintivuoro tämmöselle ryhmälle. Tai no vaikka vammaset, ihan sama juttu.(H4)

Haastateltavien oli vaikea määritellä rasismia ja syrjintää tai tehdä eroja niiden välillä. Siksi haastatteluissa puhutaan rasismista ja syrjinnästä synonyymeinä tai sisäkkäisinä käsitteinä.

8.2 Lähipiiri

Kaikki haastateltavat kertovat kohdanneensa rasismia tai syrjintää perheen ja suvun piirissä. Haastateltavat kuvaavat kokevansa rasistisena suvun tai perheen ennakkoluuloiset asenteet miehen taustaa kohtaan. Kokemuksissa kerrotaan ääneen lausutuista epäilyistä afrikkalaisen miehen sivistyksestä, eikä avioliiton kestävyteen uskota. Miehen myös arvellaan käyttävän suomalaista naista hyväkseen, joko taloudellisesti, fyysisesti tai seksuaalisesti.

...ne ajattelee a) se halua sult paperit b) se halua vaan panna sua c) se ei halua sult mitään muut kun käyttää sua vaan fyysisest hyväkseen ja sil ei oo mitään sulle annettavaa.(H5)

Osa haastatelluista kertoo myös miehen afrikkalaisen suvun vastustavan avioliittoa ja haastateltavat kokevat suvun käsitykset suomalaisesta naisesta rasistisina ja loukkaavina. Yksi haastateltava kertoo afrikkalaisen miehensä olevan ennakkoluuloinen suomalaista kulttuuria kohtaan. Haastateltavien kokemusten perusteella suvun ennakkoluulot liittyvät monikulttuurisen suhteen alkuvaiheeseen. Suvun tutustuttua mieheen ne vähenivät mutta ennakkoluulot tulevat yhä esiin konfliktitilanteissa.

Haastattelemiemme äitien mukaan erilaisuuteen liittyvät kommentit ovat yleisiä. Naisten suomalaiset sukulaiset ihmettelevät ulkomaalaista miestä, ulkonäköä, kulttuuria ja erilaisia tapoja ja niitä myös kommentoidaan negatiivisesti. Lasten ulkonäköön kiinnitetään huomiota ja sitä ihastellaan. Lapset ja äidit kokevat huomion kuitenkin eroja korostavaksi. Muslimiperheet kokevat myös suvun kommentit erilaisesta pukeutumistavasta tai moraalikäsitteistä loukkaavina ja he kokevat suvun suhtautuvan islamiin torjuvasti.

...sen (haastateltavan äidin) ensimmäiset sanat oli jotain ai se (mies) on se lyhyt ja pullee...ja mitäs se nyt sitten sulta haluaa?(H5)

...aina lasten ulkonäkö herättää että Oiii, että sitä ehkä ihastellaan ja sitte taas toisaalta saatetaan sanoo töksäyttää, et onpa sillä ruskee iho, tai onpas sillä kakkära tukka, jolla ei ehkä tarkoiteta mitään pahaa, mutta sitten se niinku (kalskahtaa) omaan korvaan ja se lapsikin tulee kysyyn, No miks, mitä, onks mulla jotain outoo... et jos sanottiin että onpas, onpas sulla suklaanruskee iho tai jotain. Ni se (lapsi) oli ihan et miksi miksi, mikä, en mä mikään suklaa oo. (H2)

Eristäminen, jopa hylkääminen on yksi rasismien ilmenemisen muoto. Joidenkin haastateltavien tapauksessa osa suvusta ei enää pidä yhteyttä perheeseen. Yhden haastateltavan suku kielsi kertomasta isoäidille afrikkalaisesta miehestä, eikä lasten annettu koskaan tavata isoäitiään. Erityisen kipeitä kokemuksia kuvaa toinen haastateltava, jonka sukulaiset vaativat haastateltavaa tekemään abortin, koska mies oli mustaihoinen.

Rasismien kokemukset ystävyys-suhteissa ovat harvinaisia. Haastattelussa käy ilmi, että ystävyys-suhte voi kuitenkin katketa monikulttuurisen parisuhteen takia. Yksi haastateltava kertoo ystävän miehen vaatineen ystävyys-suhteen päättämistä afrikkalaisen miehen kansallisuuden takia. Toisen haastateltavan koulukaveri varoitti haastateltavaa kääntymästä muslimiksi. Ystävien käyttämänä haastateltavat kokevat neekeri-sanon loukkaavana.

Tietysti mä arvasin, kun siint ei enää kuulunu mitään eikä se yhteyttä pitäny, et mikä täs on ...oli sit kertonu mun serkulle, et hän sentakia katkas meidän yhteyden pidon, koska minä rupesin pelleilemään tän uskonnon kanssa. (H4)

...vanhoja tollasii kavereita, ku ne saattaa viel puhuu...viel käyttää sanaa neekeri. Mun mielest se kuulostaa niiku niin juntilta.(H6)

Kaikki haastateltavat ovat kokeneet rasismia naapuruussuhteissa. Alkoholilla on osuutta asiaan useassa tapauksessa. Haastateltavat kokevat naapureiden pitkät katseet kiusallisi-

na. Rasismi ilmenee myös sanallisina hyökkäyksinä, kuten haukkumisena, huuteluna ja nimittelynä, jopa perään sylkemisenä. Perheen äitejä on haukuttu ”neekerin rakastajaksi”, ”mustan munan rakastajaksi” tai ”rättipääksi”. Naapurit ovat kiroilleet ja huudelleet rasistisesti perheen lapsille. Myös perheiden miehet kohtaavat rasistista nimittelyä ja yksi haastateltavista kertoo naapurin kieltäytyvän tervehtimästä afrikkalaissyntyistä miestä. Rasistinen käyttäytyminen ilmenee myös aktiivisena toimintana ja konflikteihin naapureiden kanssa liittyi väkivallan uhkaa.

...naapurin mies ei suostu tulemaan saman hissiin, se on työntäny pois mun miehen sieltä hissistä. (H3)

Haastateltavat kertovat reagoivansa rasismiin joko aktiivisesti vastaamalla loukkaavaan käytökseen tai passiivisesti ohittamalla tilanteen. Äidit kertovat kokemusten herättäneen voimakkaita tunteita, huvittuneisuudesta ja hämmästyksestä pelkoon. Myös lapset reagoivat tapahtumiin. Yksi haastateltavista toteaa nuoremman lapsensa pelkäävän kiroilevia naapureita ja vanhemman lapsista suuttuvan rasistisista kommentteista.

Yhteenvedona voimme sanoa, että lähipiirissä rasisimin kokemukset paikantuvat suvun ja naapureiden pariin. Suvun ennakkoluuloiset asenteet näkyvät eristämisenä ja muina hienovaraisina viesteinä, kun taas naapureiden ennakkoluuloinen käyttäytyminen on tyypillisesti rasistista nimittelyä. Sukua tai naapureita ei voi valita, mutta ystävyysuhteet perustuvat vapaaehtoisuuteen ja kunnioitukseen, siksi rasismille ei jää sijaa ystävyysuhteissa.

8.3 Työelämä

Aineiston perustella torjunta on työnhaussa rasismin ja syrjinnän yleisin muoto. Haastateltavien mukaan osa työnantajista ilmoittaa suoraan, ettei palkkaa ketään kyseisestä etnisestä tai uskonnollisesta ryhmästä. Osa työnantajista taas tapaa työnhakijan, mutta haastattelu on lyhyt ja nimellinen, eikä työnhakijaa palkata. Syyksi ilmoitetaan esimerkiksi liian pitkä työmatka tai musliminaisen huivi, jonka pelätään aiheuttavan asiakkaisissa aggressioita.

Työelämässä koettu rasismi näyttäytyy aineiston perusteella syrjivinä käytäntöinä, sopimattomana käytöksenä ja työpaikkakiusaamisena. Syrjivät käytännöt liittyvät perheiden afrikkalaistaustaisten miesten kokemuksiin. Haastateltavien mukaan miehet kokevat

olevansa kantaväestöä ylityöllistetympiä ja heikommin palkattuja. Haastatteluista nousee esiin myös epäily tasavertaisesta urakehityksestä.

...et kun hänellä (miehellä) on kova kokemus alalta, pitkäaikainen kokemus ja on ihan ammattitaitonen ja pätevä työsssänsä, nii kun hän haki yhtä virkaa niin sen sai vastavalmistunut suomalainen. (H6)

Haastateltavien mukaan rasismi näkyy työyhteisössä sopimattomana käytöksenä. Ulkomaalaista nimeä kommentoidaan omituiseksi ja haastateltavat kokevat, että erilaisuus antaa luvan udella sopimattomasti yksityiselämästä ja arvostella sitä vapaasti. Se koetaan tungettelevaksi ja häiritseväksi. Haastatteluista selviää, että rasistinen kiusaaminen työpaikalla voi näyttäytyä aiheettomina kanteluina esimiehelle. Kiusaamisella haastateltavat tarkoittavat myös ilmeilyä, puhumattomuutta tai työyhteisön ulkopuolelle jättämistä. Tämän koettiin haittaavan työntekoa ja sen kannalta tarpeellisen tiedon saamista.

...se (työkaveri) oli niin vihanen mulle, et miks mä oon tehny näin (käänntyny muslimiksi). Siis siin iltapäiväraportilla, kun hänen olis pitäny potilaasta kertoo... Sit mun oli sanottava, et hei nyt rauhotu, et hyväksy nyt tää sun eessä istuva ihminen ja anna raportti niistä potilaista. (H4)

Äidit kertovat joutuneensa selittämään perheen etnisen taustan lisäksi perheen uskonnollista vakaumusta työyhteisöissään. Äitien mukaan osa suomalaisista työtovereista suhtautuu ennakkoluuloisesti muslimeihin ja yhdistää afrikkalaisen taustan islaminuskoon. Aineiston perusteella etnisen erilaisuuden lisäksi valtaväestöstä poikkeava uskonnollinen vakaumus aiheuttaa myös rasismien kokemuksia.

..yleensä aina oletetaan että jos on afrikkalainen mies, että sä oot sitte joku muslimi. Sit ku sä sanotki et joo eiku me kuulutaan ihan evankelisluterilaiseen kirkkoon, et tämmönen protestanttinen tausta... ni se on jotenki paljon parempi juttu... Jos sä oot muslimi tai jotenki erilainen niin se ei oo niin hyväksyttävää sitte... Jännä että aina niinku oletetaan että jos on ulkomaalainen on yhtä ku muslimi. (H2)

8.4 Julkiset paikat

Rasismien ja syrjinnän kokemuksia julkisilla paikoilla yhdistää tunne henkilökohtaisten rajojen loukkaamisesta. Haastateltavat kuvaavat tuijottamista ja pitkiä katseita, jotka kohdistuvat kaikkiin perheenjäseniin. Aineiston perusteella erityisesti etnisesti erilaisten

puolisoiden liikkessa yhdessä julkisilla paikoilla, he kokevat joutuvansa katseiden ja tuijotuksen kohteeksi.

Haastattelujen perusteella rasistinen nimittely ja huutelu kaduilla ja muilla julkisilla paikoilla on yleistä. Lapsiin kohdistuva nimittely paikantuu erityisesti tilanteisiin, joissa lapset liikkuvat ryhmässä, johon kuuluu maahanmuuttajataustaisia lapsia, eikä aikuisia ole paikalla. Naisiin ja murrosikäisiin tyttöihin kohdistuva huutelu ja nimittely on seksuaalisesti sävytynyttä ja naiset joutuvat sen kohteeksi tavallisimmin liikkessaan yksin tai lasten kanssa.

Sit ku on joskus lasten kans oltu, ...niin on sitte tämmösiäi keski-ikäisiä miespuoleisia henkilöitä ollu...on tultu sanomaan, että mitä sä näitten vahinkojen kanssa, että onkos tapahtunut vahinkoja, katsoppas nyt, et oisit vähän tarkempi kenen kanssa kuljet, että anna vasta niinku...oo, ihan älytöntä. (H2)

Haastateltavat kokevat henkilökohtaisten rajojensa loukkaamiseksi myös tuntemattomien ihmisten uteliaat kysymykset perheen etnisestä alkuperästä. Äidit kertovat, että heiltä tiedustellaan ovatko perheen lapset adoptoituja vai itse tehtyjä. Lasten ulkonäköä ihastellaan ja tuntemattomat ihmiset pysähtyvät kyselemään ja kommentoimaan lapsia. Vaikka kommentit olisivat myönteisiä, äidit kokevat huomion rasittavana ja eroja korostavana. Myös miesten synnyinmaata kysytään ja heitä varoitetaan monikulttuuristen avioliittojen vaikeuksista. Aineiston mukaan monikulttuuristen perheiden oikeutta olla Suomessa kyseenalaistetaan ja heitä voidaan pitää vastuullisena koko etnisen tai uskonnollisen ryhmänsä teoista.

Niin WTC:n tornit ni, ni, mulle sanottiin että Stadionin torni on vielä pystyssä...siin oli semmonen mies, joku, sellainen vähän luuseri tyyppi...Ensin se rupes kommentoimaan sitä et mä olin kännykäs, et miten muslimeil voi olla kännykkä?Ja sen jälkeen se rupes sitä Stadionin torni juttuu, ni sit mä en enää jaksanu kuunnella... (H6)

Fyysistä rajojen loukkaamista kuvataan kahden haastateltavan kertomuksissa. Yksi haastateltavista kertoi, miten perheen lapsia tönittiin pois rullaportaista ja toista haastateltavaa revittiin kädestä pois afrikkalaistaustaisen miehensä luota.

Haastateltavat kertovat rasismin kokemusten julkisilla paikoilla herättävän kaikissa perheenjäsenissä paljon tunteita. Äidit tuntevat pelkoa ja huolta lastensa kokemuksista ja he kertovat lastensa olevan järkyttyneitä huutelusta ja tuntevan pelkoa päihtyneitä ka-

dulla liikkuja kohtaan. Toistuvat kokemukset julkisilla paikoilla aiheuttavat äideissä turhautumista, kiukkua ja jopa raivoa. Osa haastateltavista kertoo olevansa kyllästyneitä vastaamaan jatkuviin uteluihin, eivätkä he halua jatkuvasti joutua perustelemaan olemassaolonsa oikeutusta. Haastattelujen perusteella voidaan sanoa, että äidit pitävät suomalaisten käytöstapoja huonoina.

...mun mies sanoo et häntä tuijotetaan joka paikassa mihin hän menee. Ja se kysyy miks ne tuijottaa. Mä oon sanonu välillä etä lähetä niille lentosuukkoja tai jotain...et suomalaiset vaan on tommosia, et ku ei ne välttämättä kaikki ihmiset tiedä siit ettei o kohteliasta tuijottaa ja näin... (H3)

Jos rasistiseen huuteluun julkisilla paikoilla liittyy väkivallan uhkaa tai rasistisesti käyttäytyvät henkilöt ovat päihtyneitä, eivät haastateltavat puutu tai reagoi tilanteisiin. Aineistossa on myös useita kuvauksia tilanteista, joissa haastateltavat ovat reagoineet aktiivisesti ja puuttuneet rasismiin. Sanallisiin loukkauksiin saatetaan vastata samalla mittalla. Myös lapset puolustautuvat rasismia kohdatessaan ja äidit kertovat neuvovansa lapsiaan puolustamaan itseään.

8.5 Palvelut

Haastattelussa kysyimme rasismin kokemuksista sekä kaupallisten että julkisten palveluiden asiakkaina. Haastattelujen perusteella rasismin ja syrjinnän kokemukset kaupallisten palveluiden käyttäjinä keskittyvät kokemuksiin pankissa, kaupoissa ja ravintoloissa. Haastatellut äidit kokevat rasismin kohdistuvan omaan ja lasten erilaisuuteen. Suomalaisen muslimiäidin suomenkieltä ei haluttu ymmärtää tai lasten vierasperäistä nimeä ei haluta lausua ääneen. Haastateltavat kertovat myös ohittamisen ja poissulkemisen kokemuksista. Kaupassa myyjä puhuttelee vain suomalaista puolisoa, eikä huomioi afrikkalaistaustaista miestä.

...jos mennä ostoksille ja sit mies on ostamassa jotakin ja minä oon siinä vaan niiku taustatukena. Sit tavallaan myyjä puhuukin mulle, vaikka mä en oo ollenkaan ostamassa sitä tuotetta...ehkä se on se kieli sitten että kun pitäs ehkä puhuu englantia, niin sitten on helpompi silleen ohittaa, puhua sille joka sitä suomee puhuu. ..mies kokee sen niiku että häntä ei arvoisteta. (H2)

Haastateltavat kertovat muiden asiakkaiden rasistisesta kielenkäytöstä ja henkilökunnan asenteellisesta käytöksestä kaupoissa. Haastattelujen mukaan osa afrikkalaistaustaisista

miehistä ei enää halua omatoimisesti asioida kaupoissa, koska he kokevat, ettei heidän ostovoimaansa uskota, eikä heitä huomioida eikä palvella. Kohdattuun rasismiin reagoitiin suuttumuksella ja huutamalla; yhdessä tapauksessa apuun oli jouduttu kutsumaan myös poliisi. Aineiston mukaan toinen tapa reagoida rasismiin kokemuksiin on ohittaa tilanteet tai poistua paikalta.

Haastateltavilla on myös kokemuksia palvelujen eväämisestä. Lainaa ei ole myönnetty, eikä mitään perusteluja eväämiselle ole voitu esittää, yhdessä tapauksessa lainahakemusta ei edes suostuttu vastaanottamaan, vaan pankkivirkailija ilmoitti suoraan, että lainaa on turha hakea. Äidit kokevat ettei lainan eväämiselle ole muuta syytä kuin erilaisuus.

Rasismiin kokemuksia julkisissa palveluissa kuvataan vähän. Haastateltavat kertovat kokemuksistaan julkisten virastojen, kuten Kelan ja työvoimatoimiston sekä poliisin asiakkaina. Äidit kokevat vaikeiksi tilanteet, joissa perheen arfikkalaistaustaisia puolisoita kohdellaan huonosti. Osa konflikteista johtuu virastojen henkilökunnan puutteellisesta englannin kielen taidosta. Äidit kokevat joutuvansa tilanteeseen, jossa he toimivat aikuisen puolisonsa tulkkina ja holhoojana. Perheiden ulkomaalaistaustainen puoliso saatetaan lähettää kotiin ja miehen käsketään kysyä asiaa vaimoltaan. Jos vaimo on mukana, asia esitetään hänelle suomeksi ja mies ohitetaan palvelutilanteessa. Äidit kokevat joutuvansa rooliin, johon he eivät halua eivätkä kuulu. Yksi haastateltavista kuvaa asiaa näin;

..mä en välttämättä haluis olla täs tulkkina, et tota...koska ei mul oo mitään verotoimiston sanastoo tai kelan sanastoo, et mä oon ehkä yleensä sanonu et mä en välttämättä osaa...osaa näitä asioita. Et sillee ehkä monta kertaa joutunu just semmoseen rooliin, vähän kummalliseen rooliin.(H3)

Terveyskeskuksien henkilökunnan reagointi kulttuurisesti erilaisiin tapoihin ja ennakkoluuloinen suhtautuminen perheen etnistä taustaa kohtaan aiheuttaa äideissä hämmennystä. Äidit kuvaavat tilanteet niin yllättäviksi, että he reagoivat niihin vasta jälkikäteen. Erityisesti ensimmäisen lapsen syntymän jälkeen perheet kokevat tilanteet terveydenhoidon palveluissa rankoiksi ja järkyttäviksi. Aineistosta nousee esiin haastateltavien tunteiden kuvaukset. Äidit kertovat pettymyksen, loukkaantumisen, halveksutuksi tulemisen ja epävarmuuden tunteista. Vaikka kokemukset aiheuttavat mielipahaa, osa haastateltavista reagoi kokemuksiin myös huumorin keinoin.

8.6 Päiväkodit, koulut ja lasten harrastukset

Aineistosta käy ilmi perheiden kokeneen rasismia ja syrjintää kouluissa ja päiväkodeissa. Monikulttuuriset perheet ovat hämmästelleneet suomalaisten lasten ennakkoluuloisia asenteita. Lapset ovat olettaneet afrikkalaisten olevan ihmisyyöjiä ja ihmetelleet miten valkoiselle äidille voi syntyä tummaihoisen lapsi. Haastattelujen perusteella rasistinen nimittely on yleistä ja se on tyypillisesti lasten välistä haukkumista ja huutelua. Äitien mukaan päiväkodeissa ei ole olemassa yhteisiä käytäntöjä rasististen konfliktien ratkaisemiseksi. Toisinaan tilanteeseen puututaan aktiivisesti, mutta toisinaan ne ohitetaan. Äideille ei aina ollut täysin selvää miten rasistiset tilanteet oli päiväkodeissa ja kouluissa hoidettu.

Haastateltavat kokevat ettei lasten monikulttuurisesta taustasta olla kiinnostuneita, eikä sitä huomioida eikä kunnioiteta. Äidit kokevat henkilökunnan asenteen perheen etnistä taustaa kohtaan välinpitämättömäksi, jopa negatiiviseksi. Vanhemmat ovat keskustelleet henkilökunnan kanssa ja he ovat esittäneet toiveita sekä neuvotelleet yhteisistä kasvatustavoista, mutta niitä ei ole otettu huomioon vanhempien odotusten mukaisesti.

Minä sekä mun mies on jouduttu monta kertaa keskustelemaan islamista, että täytyykö meidän tytön laulaa joululauluja tai askarrella pääsiäistipuja tai olla joulujuhlassa. Ja opettaja on sitä mieltä että täytyy, koska hänen tulkinnan mukaan se ei oo islamissa kiellettyä, ja hän yrittää tytölle kertoa sitte että mikä on oikea tulkinta islamista. Et me on jouduttu siihen puuttumaan, et on pyyetty häntä kunnioittamaan meidän perheen kasvatusta.(H4)

Että siinä mielessä sitten ehkä vähän semmost niiku välinpitämättömyyttä. Että ei haluttu niiku korostaa niiden lasten erilaisia taustoja, vaikka siellä (päiväkodissa) oli paljon muitakin kun meidän lapset ja muitakin eri taustoja. Et siinä mieles ehkä ois toivonu semmosta, ja toivoinkin monta kertaa semmosta että ois otettu se enemmän huomioon. (H1)

Äidit kertovat lasten reagoivan kokemuksiin. Lapset käsittelevät erilaisuuttaan ja pohtivat ihonväriään. Lapset vertailevat itseään toisiinsa ja suomalaissyntyisiin äiteihinsä. Päiväkotiryhmän ainut etnisesti erilainen lapsi saattaa tuntea olonsa yksinäiseksi.

Jo viis vuotiaana poika oli semmonen et hän ei halua mennä johonkin, et sit ne taas kattoo, et hän on tän värinen. Joo ja hän halus olla äidin värinen. Se sano et jos hän menis astianpesukoneeseen että...et hänel oli siinä niiku tosi vaikeeta, et mä en tiedä olik se niiku koko se ilmapiiri sit siel (päivä-

kodissa), jotenki huono tai jotain. Silloin hänelle tuli tämmösiä ihan selkeitä tämmösiä väri...tämmösiä niiku kriisejä omasta ihonväristään. (H6)

Haastattelujen perusteella harrastuksissa kohdatut rasismien ja syrjinnän kokemukset painottuvat lasten kokemuksiin jalkapallon parissa. Äidit kertovat ulkopuolelle jättämisestä. Lasten joukkueoverit eivät aina hyväksy monikulttuurisen perheen lasta joukkueeseen. Haastattelussa kerrottiin myös valmentajasta, joka ei hyväksynyt lasta ja otti lapsen silmätikuksi. Äidit kertovat rasistisesta kielenkäytöstä niin toisten lasten kuin myös jalkapallopeliä seuraavien aikuisten taholta. Rasistinen huutelu on kohdentunut lapsiin ja aikuisiin. Äidit kertovat kiusaamisen ja nimittelyn kokemuksissa myös siitä, miten ympäristö aktiivisesti puuttuu rasistiseen kielenkäyttöön. Tämä tukee monikulttuurisen perheen lasta vaikeassa tilanteessa.

...sen toisen joukkueen joku poika oli sitten jotain neekeristä puhunu siel kesken pelin...tuomari oli sit poistanut tän pojan pelistä ja pannu pelikieltoon sitte loppupelit, et se ei sitte päässy enää pelaamaan. Et se oli tosi hyvin hoidettu sitte siinä turnauksessa. (H1)

Harrastusten parissa kohdattuun rasismiin reagoidaan aktiivisesti puuttumalla suoraan rasistiseen käytökseen tai passiivisesti ohittamalla tilanteet. Yksi lapsista erosi joukkueestaan rasististen kokemustensa takia.

8.7 Erilaisia tapoja reagoida rasismiin

Haastattelujen perusteella rasismiin ja syrjintään reagoidaan eri tavoin. Haastateltavat reagoivat rasismien kokemuksiin välttelevästi tai he reagoivat suoraan ja puolustautuvat aktiivisesti; he kertovat reagoititapojen muuttuneen elämäkokemuksen myötä. Elämä monikulttuurisessa perheessä tuo äideille ajan mittaan uusia keinoja kohdata rasismia ja käsitellä kokemuksiaan.

Haastateltavat kuvaavat vältteleviä reagoitimalleja. Silloin äidit esimerkiksi poistuvat paikalta, suhtautuvat välinpitämättömästi tai ohittavat tilanteet. Äidit kertovat reagoineensa välttelevästi silloin kun rasismien kokemuksia oli vielä vähän ja elämäntilanne monikulttuurisen perheen jäsenenä oli uusi. Haastattelujen perusteella välttelevästi reagoidaan myös yllättävissä ja ennakoimattomissa tilanteissa sekä silloin kun rasistisesti käyttäytyvät henkilöt ovat humalassa tai äidit kokevat tilanteissa olevan väkivallan uhatta. Vaikka haastateltavat eivät ulkoisesti reagoi rasismia kohdatessaan, he kertovat

kuitenkin voimakkaista psyykkisistä reagoitavoista. Kokemukset aiheuttavat voimakkaita tunteita kuten suuttumusta ja pelkoa.

Aineiston perusteella aktiivinen tapa reagoida tarkoittaa sanallista puolustautumista. Erityisesti lapsiin kohdistuvasta rasismista halutaan keskustella rakentavasti kouluissa ja päiväkodeissa. Äidit kokevat että heillä on oikeus puolustautua ja halutessaan he vastaavat sanallisiin hyökkäyksiin.

...jokaisella ihmisellä on tällänen koskemattomuus olemassa, mulla on oikeus puolustaa minua ni sen takia mä pysähyn ja annan takasin. Mut en mä anna sillälaila takasin että haluaisin vahingoittaa sitä ihmistä, mutta mä näytän sille että mä huomasin sen ja mä en halua et sä puhut mulle noin. (H4)

Haastateltavat tuntevat suuttumusta ja jäävät joskus murehtimaan kokemuksiaan. Toistuvat rasismien kokemukset voivat haastateltavien mukaan johtaa masentuneisuuteen tai toivottomuuden tunteisiin. Kokemusten jakaminen puolison tai ystävien kanssa on helpottanut kokemuksen käsittelyä. Kokemusten jakaminen on äitien mukaan luontevinta samassa elämäntilanteessa olevien monikulttuuristen perheiden äitien kanssa.

Aineiston perusteella kaikki haastateltavat ovat joutuneet katseiden kohteiksi. Toistuvat kokemukset katseiden kohteena olemisesta vakuuttivat haastateltavat taustalla vaikuttavista rasistisista asenteista. Katseisiin reagoiminen on vaikeaa ja haastateltavat kokevat olevansa voimattomia katseiden edessä. Ainoa tapa reagoida on katsoa pahasti takaisin. Äidit kuvasivat myös lastensa kärsivän erilaisuutta korostavista katseista ja reagoivan niihin.

...mä olin niiten (lasten) kans kävellyt siellä ja et mun tyttö on niiku kysyny et äiti miks noi ihmiset tuijottaa mua?... mä en niiku haluu korostaa hänelle sitä et oikeesti sä näytät erilaiselle ku nää, nii siks ne tuijottaa sua, mut se on ollu ehkä, just ollu selkee sille, et hän on niiku huomannu...(H3)

Aineiston perusteella lasten kohtaama rasismi on äideille raskasta. Äidit selittävät rasismia lapsille eri tavoin. Osa äideistä selittää rasistisen käytöksen motiiveja, kun taas osa yrittää salata ympäristön rasistiset asenteet ja selittää kokemuksen esimerkiksi alkoholismilla, sivistymättömillä käytöstavoilla ja huonolla koulutustasolla. Äidit opettavat lapsiaan kohtaamaan rasistisia tilanteita kodin ulkopuolella. Osa äideistä opettaa lapsi-

aan ohittamaan tilanteet. Äidit perustelevat näkemystään turvallisuudella ja väkivallan välttämällä. Erityisesti julkisilla paikoilla tuntemattomien ihmisten rasistinen käytös saattaa johtua päihteistä tai mielenterveysongelmista ja aktiivinen reagointi voi johtaa ennakoimattomiin seuraamuksiin. Osa äideistä taas opettaa lapsiaan puuttumaan tilanteisiin aktiivisesti. Äidit kertovat opettavansa lapsia vastaamaan rasistisiin kommentteihin napakasti ja kertomaan kokemuksista opettajille ja muille aikuisille. Äidit kokevat että lapsilla on oikeus puolustaa itseään. Äidit ovat huolissaan lastensa kiinnittymisestä Suomeen ja tuntevat myös itse erilaisuutta omassa arjessaan ja elinympäristössään.

Aineiston perusteella äidit pohtivat monikulttuuristen perheiden asemaa ja osa äideistä kokee etteivät voi avoimesti puhua perheen asioista, etnisestä taustasta tai rasismin kokemuksista. Rasismin kokemusten salaaminen puolisolta tai muilta läheisiltä on yleistä. Haastateltavat kertovat ettei perheen ongelmista voida keskustella avoimesti lähipiirissä, koska sukulaisten ja ystävien ennakkoluuloinen suhtautuminen ei tue äitejä ratkaisujen löytämisessä. Samasta syystä äidit eivät aina halua kertoa monikulttuurisista perheistään esimerkiksi työpaikoilla.

...toisaalta (olen tullut)vähä varovaiseks, jotenki ehkä näitten kokemusten kautta, et mä en aina niiku sano sitä, niiku näin et mul on (afrikkalainen mies), et kaartelen...haluun sit kuitenkin... suojella sitä perhettä, ettei tuu sit sellaista , et ne ei joutus jonkun työn tai tämmösen kautta...semmoseen niiku epäedulliseen asemaan. (H3)

Äidit kertovat unohtaneensa paljon rasismin kokemuksia. He myös arvioivat kohdanneensa rasismia muita monikulttuurisia perheitä vähemmän. Haastatteluissa keskustelun siirtyessä toiseen teemaan, äidit totesivat usein, ettei heillä ole kokemuksia teemasta, mutta hetken mietittyään äidit saattoivat kuvata useitakin rasistisia kokemuksia. Kipeät ja vaikeat kokemukset kerrottiin monasti humoristiseen sävyyn. Jos tapahtuneesta oli jo kulunut aikaa, voitiin kulttuurien törmäykset nähdä koomisina sattumuksina.

9 JOHTOPÄÄTÖKSET

9.1 Rasismin monet muodot

Opinnäytetyömme tulosten perusteella tyypillisiä rasismin muotoja ovat etnonyymit, katseet ja ulkopuolelle sulkeminen sekä henkilökohtaisten rajojen loukkaaminen. Väki-valtaista rasistista käyttäytymistä ei aineistomme perusteella ollut koettu, mutta perheet olivat kokeneet väkivallan uhkaa. Kokemukset paikantuvat pääasiassa julkisille paikoille, lähipiiriin ja työelämään. Tulostemme perusteella rasismia kohdattiin eniten julkisilla paikoilla ja rasistisesti käyttäytyvät henkilöt olivat perheelle tuntemattomia. Nämä kokemukset eivät kuitenkaan olleet perheille yhtä merkittäviä ja haavoittavia kuin rasismin kokemukset lähipiirissä ja asiakassuhteissa.

Haastateltavat kertovat perheidensä joutuneen **etnonyymien** eli rasististen sanallisten hyökkäysten kohteiksi. He ovat kohdanneet rasistista nimittelyä ja huutelua. Puurosen (2003: 196-199) mukaan toistuvalla nimittelyllä on seurauksia uhrin elämässä, eikä sitä voida enää pitää lievänä rasismin muotona. Opinnäytetyömme tuloksista ilmenee, että tilanteet, joissa rasistisen nimittely kohdistuu lapsiin tai kun he kuulevat vanhempiaan nimiteltävän, ovat perheille erittäin raskaita. Haastateltavien mukaan lapset tuntevat epävarmuutta omasta suomalaisuudestaan. Rasismi vaikuttaa negatiivisesti lapsen identiteetin kehittymiseen ja samaan etniseen ryhmään kuuluviin henkilöihin kohdistuva syrjintä saattaa saada lapsen sisäistämään kielteiset asenteet koskemaan myös itseään. (Liebkindin ym. 2004:120; Rastas 2008: 248).

Opinnäytetyömme tulosten perusteella perheet ovat kokeneet ympäristön tekevän eroja afrikkalais-suomalaisten ja kantaväestön välille. Erojen korostaminen voi tapahtua rasistisen nimittelyn lisäksi myös positiivisten kommenttien kautta. Positiivisetkin kommentit koettiin eroja korostaviksi ja usein toistuvina rasittaviksi. Puurosen mukaan (2003: 196-199) eron tekeminen ei aina ole suoraan arvottavaa. Vaikka nimittelyn tarkoituksena ei olisi loukata toista, se tekee eroa oman ryhmän ja muiden välille. Nimitysten sopivuutta ei voi arvioida nimityksen käyttäjä vaan sopivuuden arviointi kuuluu kyseisen ryhmän edustajille.

Rastas (2007a: 98-99) on kiinnittänyt huomiota siihen, miten seksismi ja rasismi liittyvät yhteen monikulttuuristen nuorten naisen kokemuksissa. Opinnäytetyömme tulokset

osoittavat, että naisiin ja nuoriin tyttöihin kohdistunut rasistinen nimittely on usein luonteeltaan seksuaalista. Äidit ovat kokeneet ympäristön kommenttien kyseenalaistavan heidän moraalinsa ja suomalais-afrikkalainen parisuhde nähdään seksuaalisesti epänormaalina. Aineiston perusteella nuoret tytöt nähdään seksuaalisesti kiinnostavina ja haluttavina. Jaakkolan tutkimusten mukaan (1999b:36) osa suomalaisista pitää luonnonlakien vastaisena sitä, että eri rotuihin kuuluvat ihmiset saavat lapsia keskenään tai että eri kulttuureista lähtöisin olevat ihmiset elävät yhdessä.

Kaikki haastateltavamme kertovat **katseiden kohteeksi** joutumisesta. Aineistomme perusteella katseet koetaan monikulttuurisissa perheissä häiritseviksi ja äidit kertovat myös lasten tunnistavan niitä ja reagoivan niihin. Lasten on vaikea ymmärtää, miksi heitä tuijotetaan ja äidit selittävät katseiden tarkoituksia lapsilleen eri tavoin. Tulostemme perusteella osa äideistä haluaa salata lapsiltaan katseiden rasistiset motiivit, eivätkä he kerro katseiden yhteydestä lasten erilaiseen ulkonäköön. Myös perheiden afrikkalaiset puoliset kokevat katseet häiritseviksi ja yhdistävät ne huonoihin käytöstapoihin; suomalaisiin hyviin käytöstapoihin ei kuulu tuijottaminen. Usein toistuaan katseet vaikuttavat perheen elämään ja yksilöiden identiteetin rakentumiseen. (Rastas 2007a: 98.) Voidaan sanoa, että lapset ovat haavoittuvia katseiden edessä ja äidit ovat keinottomia tukemaan lasta. Myös ympäristöllä on vastuu rasismien kokemusten syntymisessä. Liebkindin mukaan (2000a: 13-14) akkulturaatioprosessi on kaksisuuntainen ja myös suomalaisen kulttuurin on muututtava ja sopeuduttava monikulttuurisuuteen.

Rasistinen käytös voi olla yksilön ohittamista ja välinpitämättömyyttä, jopa **ulkopuolelle sulkemista**. Etäisyydenotot, kuten vältteleminen ja ohittaminen julkisilla paikoilla, kuten kaupoissa, kertovat kohteelle ja ympäristölle sanattoman viestin epäilyn kohteena olemisesta. Tällaisissa kohtaamisissa erilaisuus tehdään selväksi niin ympäristölle kuin kohteellekin. (Rastas 2007a: 98-99.) Aineistomme perusteella tällainen käytös kohdistui tyypillisesti afrikkalaissyntyisiin miehiin työelämässä, julkisilla paikoilla ja palvelujen käyttäjinä. Allportin luokittelun (Puuronen 2003: 195-196) mukaan kontaktien vältteleminen tietyn ryhmän kanssa on yksi ennakkoluuloisen käyttäytymisen muodoista. Välttelevä käytös eristää ryhmän valtaväestöstä ja sen seurauksena yhteiskunta voi jäädä ilman niitä resursseja, joita eristetyllä ryhmällä olisi tarjota. Opinnäytetyömme tuloksista ilmenee, että suomalaisessa työelämässä menetetään maahanmuuttajien resursseja ja voimavaroja.

Haastateltavien mukaan rasistinen käyttäytyminen on myös **sopimatonta käytöstä**, jossa henkilökohtaisia rajoja ei kunnioiteta. Sopimaton käyttäytyminen voi olla utelua, yksityisasioiden kommentointia ja arvostelua. Äidit kokevat joutuvansa toistuvasti perustelemaan valintojaan, vastaamaan tungetteleviin kysymyksiin ja kuulemaan kommentointia yksityiselämästään. Tulostemme perusteella tällainen rasistinen käyttäytyminen paikantuu lähipiiriin, julkisille paikoille, työelämään ja palveluissa syntyneisiin kokemuksiin. Haastateltavat kokevat, että erilaisuus antaa ympäristölle luvan henkilökohtaiset rajat ylittävään käyttäytymiseen. Pitkään jatkuessaan kokemukset heikentävät äidin itsetuntoa ja horjuttavat psyykkistä tasapainoa (Jasinskaja-Lahti ym2002:143). Tiainen-Anttila (1999: 95) toteaa, ettei erilaisuuden havainnointi ole rasismia, vaan ne johtopäätökset, joita erilaisuuden perusteella tehdään. Tärkeää on se, miten havaittuihin eroihin suhtaudutaan. Pidetäänkö eroja todisteena huonommuudesta, vai opetellaanko niitä kunnioittamaan. (Puuronen 2003: 208.)

Palvelujen piirissä koettuun rasismiin on suhtauduttava vakavasti, vaikka tässä aineistossa kokemuksia kuvataan vähän. Opinnäytetyömme tulokset kuitenkin osoittavat haastateltavien kohdanneen palveluhaluttomuutta ja epäkunnioittavaa käytöstä neuvolassa, päiväkodeissa, kouluissa, pankeissa ja muissa julkisissa virastoissa. Myös yhteisen kielen puute vaikutti osaltaan rasismin kokemusten syntymiseen. Viranomaisella, opettajalla tai hoitajalla on valtasuhde asiakkaaseen. Asiakassuhteessa rasistisesti tai epäkunnioittavasti käyttäytyvä työntekijä edustaa asiakkaalle koko instituution eettisiä arvoja ja sen vuorovaikutustapoja. Tämän takia viranomaisella on suuri vastuu käyttäytymisestään. Rasismi on opittu suhtautumistapa ja siitä on mahdollisuus oppia pois (Puuronen 2005).

Asiakassuhteissa koettuun rasismiin on mahdollista puuttua ja siihen voidaan vaikuttaa koulutuksen avulla. Myös julkisten palveluiden kehittäminen on tärkeää. Tiedottamiseen käytettäviä kieliä on lisättävä ja henkilökunnan monikulttuuriseen kompetenssiin on kiinnitettävä huomiota. (Roos 2008: 60.) Rasismin muodot arjessa ovat usein vaikeasti todistettavia tapahtumia, hienovaraisia tai epäsuoria viestejä. Siksi sosiaalialan työntekijöiden on tärkeää osata tunnistaa rasismin muotoja ja puuttua rasismiin. Vastuu rasismin vähentämisestä on koko yhteiskunnalla. Rasisminvastainen työ on aloitettava mahdollisimman varhain lapsuusiässä ja antirasistisen toiminnan resurssit on suunnattava tehokkaasti.

9.2 Moniperusteinen ja hierarkkinen rasismi

Opinnäytetyömme tuloksista ilmenee, että etnisen taustan lisäksi valtaväestöstä poikkeava uskonnollinen vakaumus on syrjinnän syy. Haastateltavat kuvaavat siis moniperusteista rasismia ja syrjintää (Lepola -Villa 2007: 219-222) ja he hahmottavat rasismia ja syrjinnän koskevan muitakin ryhmiä monikulttuuristen perheiden ohella. Tulosten mukaan äidit kokevat kuulumisen useaan epäedullisessa asemassa olevaan ryhmään voivan syventää rasismia ja tuottaa erityisiä syrjinnän muotoja. Syrjinnän moniperusteisuus vaikuttaa myös siihen, miten syrjintätilanteita tulkitaan eli siihen, mihin syrjinnän uskotaan perustuvan.

Jaakkolan (1999a:100-102) tutkimuksen mukaan suomalaiset suhtautuvat ennakkoluuloisimmin heistä kulttuurisesti tai ulkonäöllisesti eniten poikkeaviin ryhmiin. Opinnäytetyömme tulokset osoittavat, että islaminuskkoa tunnustavat perheet ovat etnisessä hierarkiassa alempana kuin kristinuskkoa tunnustavat henkilöt Afrikkalais-suomalaisten perheiden kertoessa protestanttisesta taustastaan he ovat saaneet positiivista palautetta, ja kristityt perheet kokevat tullessa kohdelluiksi paremmin kuin jos olisivat tiedusteltaessa kertoneet olevansa muslimitaustaisia. Aineiston muslimitaustaiset perheet taas kuvasivat erityisesti sanallisten hyökkäysten kohdentuvan etnisen taustan ohella perheen uskonnolliseen vakaumukseen.

9.3 Rasismi vaikuttaa perheisiin

Opinnäytetyömme tulokset osoittavat, että rasismia kokemukset muokkaavat myös perheen tapaa kasvattaa lapsia. Perheet joutuvat miettimään, miten lapsia opetetaan kohtaamaan rasistisia tilanteita. Jokainen perhe määrittelee kasvatustavoitteensa yksilöllisten kokemustensa perusteella. Lapsia rohkaistaan puolustamaan itseään, mutta lapsia opetetaan myös arvioimaan, milloin on järkevää ohittaa rasistiset tilanteet. Esimerkiksi tuntemattomien huuteluun ja nimittelyyn lapsia neuvottiin ohittamaan tilanne puuttumatta siihen. Kouluissa ja päiväkodeissa kohdattuun rasismiin lapsia kehoitettiin puuttumaan ja kertomaan tapahtuneesta aikuisille. Valmistautuminen kohtaamaan rasismia ja huoli lasten selviytymisestä näissä tilanteissa kuluttaa perheiden psyykkisiä voimavaroja.

Opinnäytetyömme tulosten perusteella ympäristön välinpitämätön tai kielteinen suhtautuminen monikulttuurisen lapsen taustaan aiheuttaa lapsissa erilaisuuden tunteita, jopa kriisejä omasta ihonväristä. Rasismi vaikuttaa monikulttuuristen lasten identiteetin kehittymiseen. Lapsen minäkuva muodostuu vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Hyvä itsetunto kehittyy ympäristön tuen ja arvostuksen avulla ja se suojaa lasta kestämiin negatiivisiin kokemuksiin. (Rastas 2008: 247-248.)

Opinnäytetyömme tulokset osoittavat lasten tarvitsevan ympäristön tukea ja hyväksyntää vahvan identiteetin kehittämisessä. Äidit tiedostavat lasten tuen tarpeen ja ovat ilmaisseet toiveensa päiväkotien henkilökunnalle. Äidit kokevat, ettei perheen tuki riitä lapselle, vaan ympäristön on kasvatettava lasta yhteistyössä perheen kanssa. Lähipiirin suhtautuminen vaikuttaa taitoihin, jotka lapselle kehittyvät erilaisuuden tunteidensa käsittelyyn. (Simojoki 2005: 51-53.) Tulostemme mukaan päiväkodeissa ja kouluissa ei osata tunnistaa rasismia. Rasismiin ei aina puututa, eikä päiväkodeissa tai kouluissa ole yhtenäisiä käytänteitä tilanteiden selvittämiseen. Äidit ovat epävarmoja siitä, miten rasistiset tilanteet päiväkodeissa ja kouluissa hoidetaan.

9.4 Rasismista selviytyminen

Opinnäytetyömme aineistossa kuvattiin erilaisia tapoja reagoida rasismiin kokemuksiin. Äidit reagoivat sanallisesti, joko rakentavasti keskustellen tai hyökkäävästi, tai välttelevästi ohittaen tilanteet. Reagointitavat vaihtelevat tilanteen mukaan. Äidit käyttivät myös psyykkisiä hallintamekanismeja kohdatessaan ja käsitellessään rasismikokemuksiaan. (Janiskaja-Lahti ym. 2002: 44-45.) Haastateltavat pyrkivät aktiivisesti puuttumaan tilanteisiin, joissa rasismi kohdistuu lapsiin tai jos rasistisesti käyttäytyvät henkilöt ovat tuttuja ja merkityksellisiä. Äidit pyrkivät keskustelemaan rakentavasti koulun ja päiväkotien henkilökunnan kanssa. Tuntemattomien rasistiseen käyttäytymiseen äidit saattavat reagoida vastaamalla suoraan, jopa hyökkäävästi. Aineiston perusteella äidit reagoivat välttelevästi tilanteissa, joissa rasistisesti käyttäytyvät ovat tuntemattomia tai päihteiden vaikutusten alaisia. Näissä tilanteissa koetaan usein myös väkivallan uhkaa. Tulokset osoittavat äitien pohtivan suoran reagointitavan vaikutuksia. Suora reagointi voi haastateltavien mukaan syventää rasistisia asenteita ja siksi osa äideistä valitsee välttelevän reagointitavan.

Erilaiset reagoitavat suojaavat psyykeä ja auttavat perheen jäseniä selviytymään kokemuksista ja selittämään niitä. (Liebkind ym. 2004: 125.) Opinnäytetyömme tulosten mukaan erilaisia psyykkisiä hallintamekanismeja ovat kokemusten syyn ulkoistaminen itsestä, rasismien kokemusten ja rasistisesti käyttäytyvien ihmisten vähättely sekä huumori. Perheissä selitettiin rasismia itsensä ulkopuolisista syistä johtuvaksi. Syitä rasismille etsittiin esimerkiksi valtaväestön ennakkoluuloisuudesta. Tulosten perusteella haastattelemamme äidit arvioivat perheidensä kohdanneen vähemmän rasismia kuin muut monikulttuuriset perheet. Toisaalta äidit kuitenkin arvioivat myös unohtaneensa rasismien kokemuksiaan.

Tulostemme perusteella äidit käyttivät psyykkisenä suojamekanismina myös vähättelevää suhtautumista rasistisesti käyttäytyviin ihmisiin. Äidit leimasivat rasistisesti käyttäytyvät tuntemattomat ihmiset itseään huonommassa asemassa oleviksi eikä heidän käyttäytymiseensä suhtauduttu vakavasti. Aineistosta nousi esiin kuvaukset rasistisesti käyttäytyvistä, päihtyneistä miehistä. Jaakkolan (1999a: 109) tutkimukset osoittavat, että rasististen asenteiden hyväksyminen on yhteydessä alhaiseen koulutustasoon ja vähäisiin kontakteihin ulkomaalaisväestön kanssa. Rasistisia asenteita kannattaa useammin mies kuin nainen.

Opinnäytetyömme perusteella rasismien kokemusten syntyessä lähipiirissä ja rasistisesti käyttäytyvien henkilöiden ollessa tuttuja, ei edellä kuvattuja suojamekanismeja voida käyttää ja siksi lähipiirissä koettu rasismi on erityisen haavoittavaa. Haastattelujen perusteella äitien elämäkokemus monikulttuurisessa perheessä kuitenkin tuo valmiuksia kohdata rasismia. Kokemus auttaa haastateltavia reagoimaan eri tavoin tilannekohtaisesti. Vahva itsetuntemus mahdollistaa suoraan reagoimisen ja itsensä puolustamisen. Huumoria hallintamekanismina käytävillä äideillä on kertynyt kokemusta rasistisista tilanteista ja tapahtumista on kulunut aikaa.

10 OPINNÄYTETYÖN EETTISYYS JA LUOTETTAVUUS

Opinnäytteessämme pyrimme noudattamaan hyvää tieteellistä käytäntöä niin teoriaosuuden, tutkimusmenetelmien kuin myös tutkimustulosten raportoinnin suhteen. Haastateltavien etu on asetettava ensisijalle. Tutkimukseen osallistuvilla ei saa aiheutua vahinkoa tutkimukseen osallistumisen takia. Tutkittavia ei myöskään saa johtaa harhaan

missään tutkimusta koskevassa asiassa. Haastattelu, jossa käsitellään aiheita, joiden muistelemine voi olla vaikeaa ja keskustelut voivat tuoda esiin tuskallisia tunteita, on jo itsessään eettinen ongelma. Emme haastatelleet perheitä, joiden tilanne oli kriisiytynyt tuoreen rasmin kokemuksen takia. Haastattelutilanteissa tavoitteenamme oli varmistaa tutkimuksen eettinen toteutuminen olemalla haastateltavan käytettävissä myös jälkikäteen. Haastateltavat kertoivat, että haastattelun jälkeen mieleen palasi paljon jo unohdettuja tapahtumia. (Rastas 2007a: 60; Tuomi – Sarajärvi 2002: 128-130.) Haastattelun jälkeisistä keskusteluista huolimatta meille opinnäytteen tekijöille jäi tunne, että haastateltavia olisi kuultava vielä uudestaan. Opinnäytetyön valmistuttua pyydämme haastatteluihin osallistuneita äitejä lukemaan työmme ja kommentoimaan sen herättämiä ajatuksia. Samalla toivomme saavamme vastauksen siihen, olemmeko onnistuneet tulkitsemaan opinnäyteytössämme haastateltavien kokemuksia heidän tarkoittamallaan tavalla.

Haastateltavien hyvä informointi siitä, mitä tutkimushaastattelulla tarkoitetaan ja mihin ja miten heidän antamiaan haastatteluja käytetään, on tärkeää tutkimuksen eettisten kriteerien kannalta. Luottamuksellisuus ja avoimuus ovat eettisen tutkimuksen tunnusmerkkejä. Haastateltaessa yksityishenkilöitä on huolehdittava siitä, ettei heitä voida tunnistaa tutkimuksen teksteistä. (Tiittula – Ruusuvoori 2005: 17.) Vaikka pääkaupunkiseudulla asuukin Suomen mittakaavassa runsaasti ulkomaalaisia ja monikulttuurisia perheitä, ovat suomalaisafrikkalaiset perheet kuitenkin suhteellisen pieni yhteisö. Tutkimuksessamme kiinnitämme erityisesti huomiota haastateltavien anonyymiteettiin eli heidän henkilöllisyytensä salassapysymiseen ja tunnistamattomuuteen.

Tutkimusmenetelmät valitsimme siten, että ilmiötä on mahdollista kuvata luotettavasti ja läpinäkyvästi. Kiinnitimme myös huomiota haastateltavien oheisviestintään. Nauhoitimme haastattelut ja litteroimme ne tarkasti. Nauhoitetut haastattelut lisäävät opinnäytetyömme luotettavuutta, koska niihin on mahdollista palata ja tarkistaa litteroinnin paikkansapitävyys. Aineiston analyysissä pyrimme systemaattiseen analyysitapaan ja keskustelimme mielipiteistämme ja näkemyksistämme, jotta mahdollisimman perusteellinen ja laaja-alainen näkemys analyysin toteuttamistavasta ja tulosten esittämisestä olisi mahdollinen. Kahden opinnäytetyön tekijän mahdollisuus heijastaa ajatuksiaan sekä keskustella ja neuvotella tehtävistä ratkaisuksista lisää opinnäytetteemme tutkimusmenetelmien luotettavuutta.

Opinnäytetyömme luotettavuutta voidaan myös perustella haastateltavien esiin nostamalla kriittisellä tavalla tulkita omia rassistiseksi mieltämiään kokemuksia. Haastateltavat pohtivat kriittisesti tulkintojaan rasismista, eli he kyseenalaistavat rasismin kokemuksiinsa ja etsivät niille vaihtoehtoisia selityksiä. Äidit kertoivat tiedostavansa omia ennako-odotuksiaan ja miettivänsä sitä, tulkitsevatko he eri tilanteita oikein. Aikaisempien kokemusten takia äidit pelkäävät rasismin kokemusten toistuvan ja tilanteisiin yritetään valmistautua henkisesti. Osa äideistä arvelee jatkuvan henkisen varuillaanolon olevan stressaavaa ja voivan johtaa tilanteissa väärin tulkintoihin. Se tarkoittaa, että joskus haastateltavat saattavat nähdä rasismia sielläkin, missä sitä ei ole.

Haastateltavat kertoivat, että aiheen systemaattinen läpikäyminen haastattelun aikana herätti heissä uusia oivalluksia rasismin olemuksesta. Joitain kokemuksia ei mielellään nimetä rasismiksi, vaan niitä kuvaillaan mieluummin epämääräisin käsittein. Eettisiä linjanvetoja tarvittiin tilanteessa, jossa haastateltava ei tunnistanut rasismiksi omia kokemuksiaan ja tilanteissa, joissa haastateltava itse esitti rassistisia mielipiteitä muista ryhmistä. Toisaalta meidän haastattelijoiden oli tehtävä eettinen valinta myös silloin, kun haastateltavien kuvaama kokemus ei meidän mielestämme ollut rasismia eikä syrjintää. Sosiaalialan eettisten ohjeiden mukaan (Talentia 2005:15) asiakkaan antamiin tietoihin on ensisijaisesti luotettava ja häntä pyritään aidosti kuulemaan. Haastateltavien kokemukset on kuultava ja niihin on uskottava. Kuulluksi tuleminen on myös opinnäytetyömme eettinen perusta. Haastateltavan kertoma kokemus on kirjattava sellaisenaan. (Rastas 2007a: 85) Toisinaan pyysimme haastateltavaa kuvailemaan kokemustaan tai perustelemaan näkemystään tarkentavin kysymyksin.

Molemmat opinnäytetyön tekijät ovat monikulttuuristen perheiden äitejä. Omakohtaisuus opinnäytetyön tekemisessä on vahvuus, mutta tiedostamme myös objektiivisuuden vaateet koko prosessin aikana. Vilka (2005: 109-110) korostaa, että on tärkeää tuntea kohderyhmä ja sen kulttuuri. Monikulttuuristen perheiden äiteinä ymmärsimme, miten haastateltavat muodostavat käsityksiään, millaisia merkityksiä he kokemuksilleen antavat ja millaisessa tilanteessa he elävät. Opinnäytetyössämme haastateltavan ja haastattelijan samankaltaiset kokemukset ja haastattelijan kyky ymmärtää haastateltavan kokemuksia muodostivat luottamuksellisen ilmapiirin ja haastateltavan oli mahdollista kertoa vaikeistakin kokemuksistaan.

Opinnäytetyömme aineisto kuvaa kuuden perheen kokemuksia rasismista ja syrjinnästä mahdollisimman luotettavasti, läpinäkyvästi ja eettisesti kestäväällä tavalla. Otos on kuitenkin pieni, eikä siitä ole tarkoitus tehdä johtopäätöksiä kokemusten yleistettävyydestä tai rasismin määrästä laajemmin.

11 POHDINTA

Opinnäytetyömme tarkoituksena oli selvittää, millaisia rasismin kokemuksia monikulttuurisilla perheillä on ja mitä nämä kokemukset perheille merkitsevät. Suomalais-syn-tyisten äitien näkökulmaa aiheeseen ei ole aikaisemmin Suomessa tutkittu, mikä toi haasteita opinnäytetyömme toteuttamiseen.

11.1 Opinnäytetyön hyödynnettävyys

Yhteistyökumppanimme Duo-projekti kehittää sidosryhmille työkaluja rasismin kokemusten kohtaamiseen ja näiden kokemusten käsittelyyn. Ymmärrys rasismin kokemusten laadusta ja vaikutuksesta perheisiin auttaa uusien työskentelymallien suunnittelussa. Julkisissa palveluissa kohdattu rasismi on perheille haavoittavaa. Duo-projektin tarjoama koulutus ja konsultointi, jossa sosiaali- ja terveystieteiden henkilökunta saa valmiuksia kohdata monikulttuurisia perheitä ja ymmärtää perheiden kokemuksia, tukee sekä perheiden hyvinvointia että kehittää työntekijöiden ammatillisia valmiuksia. Duo-projektin työntekijät suunnittelevat liittävänsä opinnäytetyömme osaksi projektin internet-sivustoilta ladattavaa materiaalia. Opinnäytetyötämme hyödynnetään myös Duo-projektin järjestämissä koulutuksissa ja vertaistukiryhmien toiminnassa.

Erityistä huomiota tulevaisuudessa on kiinnitettävä monikulttuuristen perheiden lasten tukemiseen. Opinnäytetyömme perusteella jo pienet lapset reagoivat ympäristön negatiivisiin asenteisiin. Suorien sanallisten viestien lisäksi lapset tulkitsevat katseita ja muita sanattomia viestejä. Monikulttuurisen taustan vahvuudet voidaan hyödyntää vain, jos lapset ovat saaneet tukea ympäristöltään ja eheän identiteetin muodostaminen on ollut mahdollista. Vain identiteetiltään eheä monikulttuurinen lapsi voi juurtua suomalaiseen yhteiskuntaan ja tuntea kuuluvansa tänne.

Monikulttuuriset perheet tarvitsevat vertaistukea ja mahdollisuuksia jakaa kokemuksiaan toisten samassa tilanteessa olevien perheiden kanssa. Vast`ikään rasismia kohdanneet monikulttuuriset perheet hyötyvät muiden kokemuksista. Vertaisryhmissä perheet saavat toisiltaan tietoa tavoista käsitellä rasismien kokemuksia ja selviytyä niistä. Opin`näytetyömmme voi rohkaista rasismia kokeneita perheitä sekä jakamaan että ymmärtämään kokemuksiaan. Opin`näytetyöstämme hyötyvät myös varhaiskasvatuksen ammattilaiset, jotka voivat perheiden kuvausten kautta ymmärtää kokemusten vaikutuksen lapsiin. Monikulttuurisen työtöteen vahvistuessa kasvatuksen ammattilaiset voivat kehittää tapoja, joilla monikulttuuristen lasten kasvua ja perheiden hyvinvointia voidaan tukea.

11.2 Toimenpide-ehdotukset ja jatkotutkimukset

Roosin tutkimuksen (2008:60) mukaan kuntien palvelujärjestelmää pitää kehittää monikulttuurisuuden tarpeet huomioonottavaksi. Monikulttuurisen perhetyön suunnitelmat pitää laatia sekä kunnallisesti että valtakunnallisesti. Kotoutumislaista tiedottamista pitää tehostaa, koska esimerkiksi avioliiton kautta maahantulleet, vanhukset, lapset, nuoret ja kotiäidit jäävät usein kotoutumislain ulkopuolelle. Tiedottamiseen käytettävien kielten valikoimaa täytyy lisätä sekä internet-sivuilla että toimipisteissä. Päiväkodit tarvitsevat resursseja myös henkilökunnan kouluttamiseen lapsen kieleen ja kulttuuriin sekä lapsen monikulttuurisen identiteetin tukemiseen. Maahanmuuttajataustaisia työntekijöitä tarvitaan enemmän ja henkilökunnan kulttuurienväliseen kommunikointiin ja ymmärrykseen pitää kiinnittää huomiota. Tehokkaiden ja vaikuttavien antirasistisen työn menetelmien kehittäminen on haastavaa. Menetelmien on vastattava erilaisten kohderyhmien tarpeisiin. Uusien työmuotojen ja toimintamallien käytännön vaikuttavuutta on tutkittava ja antirasistisia työmuotoja käyttävien työntekijöiden kokemuksia on tärkeää kartoittaa.

Monikulttuuristen perheiden kokemuksia rasismista on tutkittu vähän. Emme tiedä miten kokonaisvaltaisesti rasismi vaikuttaa monikulttuuriin perheisiin. Erityisesti lasten kokemukset rasismista olisi mielenkiintoinen tutkimusaihe. Tarvitsemme lisää tietoa monikulttuuristen lasten ja nuorten identiteetin muodostumisesta sekä kiinnittymisestä ja sijoittumisesta yhteiskuntaan. Hyödyllistä olisi myös ymmärtää monikulttuuristen perheiden sisäisten roolien muotoutumista ja rasismien tai syrjinnän kokemusten vaikutusta perheen sisäiseen dynamiikkaan. Tutkimus sisäpiirin rasismista ja sen vaikutuksesta monikulttuuristenperheiden elämään voisi avata näkökulmia kahden kulttuurin

perheiden kokemuksiin rasismista ja tuoda esiin sen piilotetut muodot. Myös monikulttuuristen perheiden äitien kokemusta selviämisestä monikulttuurisen liiton tuomista haasteista ja lastenkasvatuksen erityispiirteistä monikulttuurisissa perheissä on hyödynnettävä vertaistukiryhmissä ja viranomaistyössä.

11.3 Opinnäytetyöprosessi ja ammatillinen kasvu

Kahden opinnäytetyön tekijän yhteinen opinnäytetyön prosessi on ollut haastava. Olemme nähneet paljon vaivaa molempien näkemyksien yhteensovittamiseen työssä. Työskentelymenetelmämme poikkeavat toisistaan ja se on osaltaan lisännyt työmäärää. Prosessi on kuitenkin ollut antoisa, ja tätä opinnäytetyötä voidaan kuvata kahden ihmisen yhteistyön synteeksiksi. Prosessin myötä olemme oppineet ymmärtämään toisiamme, antamaan ja vastaanottamaan kritiikkiä, väittelemään sekä perustelemaan kantamme selvästi. Yhteiset ammatilliset keskustelumme ja reflektiivinen työote ovat lisänneet ymmärrystämme rasismista ja monikulttuurisuudesta sekä itsestämme opinnäytetyöntekijöinä. Dialogisen yhteistyön keinoin saavutimme syvällisen ymmärryksen, joka ei olisi syntynyt yksin työskenneltäessä.

Tutkimusmenetelmien soveltaminen omaan tutkimukseemme ei sujunut ongelmitta. Prosessin alussa meidän oli vaikea ymmärtää opettajien ohjeiden merkitys tutkimukselle. Työn edetessä huomasimme, että mitä enemmän ymmärsimme tutkimusprosessista, sitä helpompi oli ottaa ohjeita vastaan ja toimia niiden mukaisesti. Meillä ei ollut aiempaa kokemusta tutkimuksen tekemisestä, emmekä siksi nähneet puutteita tutkimusasetelmassamme. Työn edetessä ymmärsimme, että tutkimuskysymyksemme oli laaja ja olisi ollut perusteltua tutkia esimerkiksi kokemuksia vain yhdellä elämänalueella. Myös haastattelutilanteet olivat meille uusia. Prosessin edetessä opimme ohjaamaan haastattelua ja keskustelua paremmin sekä pitämään tutkimuskysymyksen koko ajan mielessämme. Kokemuksen myötä tarkentaviin jatkokysymyksiin oli helpompi tarttua. Litteroidessa huomasimme jatkokysymyksiä voidun esittää vieläkin rohkeammin; siten olisimme saaneet enemmän tietoa aiheesta. Toisaalta joissakin tilanteissa jatkokysymysten tekeminen tuntui tungettelevalta, jos haastateltavan oli vaikea puhua asiasta. Tasapainottelimme eettisen haastattelutavan ja aineistonkeruun vaatimusten välillä.

Myös analysointitavan valinta oli ongelmallinen. Meillä ei ollut käsitystä siitä, mitä eri analysointitavat käytännössä tarkoittavat. Tutkimusmenetelmien ja analysointitapojen

syvällisempi tunteminen olisi helpottanut opinnäytetyön tekemistä. Kirjallisuuteen tutustumalla vertailimme eri vaihtoehtoja ja päädyimme sisällönanalyysiin, joka tuntui parhaiten sopivan tutkimuksemme luonteeseen ja tuovan varmimmin vastauksia tutkimuskysymykseemme. Aluksi kokeilimme sisällön analysointia osaan aineistoa. Analysoinnin toimittua hyvin osaan aineistoa päätimme käyttää sisällönanalyysia analysointimenetelmänä koko aineistoon, jonka analysoimme teemoittain.

Prosessin alussa keräsimme ja kirjoitimme viitekehysteoriaa erikseen. Liitettyämme ne yhteen ensimmäisen yhteisen seminaarin aikoihin, työtämme luonnehdittiin irralliseksi ja kollaasimaiseksi mosaiikiksi, jossa ei tuntunut olevan yhtenäistä linjaa. Päätimme jatkaa työskentelyä yhdessä ja kirjoitimme tulokset, johtopäätökset ja pohdinnan läheisessä yhteistyössä. Opinnäytetyötä kirjoitettaessa työn puutteita oli vaikea havaita. Johdonmukainen kirjoittaminen oli haasteellista tekstin pituuden ja jäsentymättömyyden takia. Työskentelimme yrityksen ja erehdyksen kautta erilaisia kappalejakoja ja jäsentelyjä kokeillen. Editoidessamme työtämme pyrimme varmistamaan opinnäytteemme tutkimusasetelman pätevyyden ja että vastaamme johdonmukaisesti tutkimuskysymykseemme. Editointivaiheessa karsimme myös paljon keräämäämme aineistoa, koska se ei enää tuntunut olennaisesti liittyvän tutkimusongelmaamme. Näin työn rakenne selkiytyi luettavammaksi. Vasta viimeistelyeditointi muodosti lopullisen kuvan opinnäytetyömme juonesta ja tarkoituksenmukaisesta rakenteesta.

Mitä olisimme voineet tehdä toisin? Olisimme voineet muotoilla selvemmin rajatun tutkimuskysymyksen. Olisimme voineet tutkia vain reagoititapoja rasismiin, rasismien kokemusten merkitystä perheiden elämässä tai niiden vaikutuksia perheiden elämään. Aineistomme perusteella äidit eivät kuvanneet odotetussa määrin miestensä kokemuksia rasismista ja osa haastateltavista arveli, ettei maahanmuuttajataustainen puoliso kerro rasismien kokemuksistaan kotona. Kokemusten rajaaminen koskemaan vain monikuttuisten perheiden äitien henkilökohtaisia kokemuksia tai keskittyminen tutkimaan vain lasten kokemaa rasismia, olisi osaltaan auttanut tutkimusongelman täsmällisemmässä rajaamisessa. Myös analysoinnin olisimme voineet toteuttaa toisin. Olisimme voineet analysoida kaikki teemat yhdessä. Analyysin tulokset olisivat luultavasti tiivistyneet huomattavasti, mutta silloin emme olisi saaneet esiin eri elämänalueille paikantuvien rasismikokemusten erityislaatua ja niiden keskenäisiä eroja.

Molemmat opinnäytetyön tekijät ovat monikulttuuristen perheiden äitejä, kuulumme siis itsekin tutkimuksen kohdejoukkoon. Haastateltavien kokemuksien luotettava tutkiminen vaatii heidän arkeensa ja elämäntilanteeseensa perehtymistä. Monikulttuuristen perheiden arki on myös osa meidän, opinnäytetyön tekijöiden, arkea ja on siten osa elämäämme opinnäytetyön tekemisen ulkopuolellakin. Se on auttanut meitä löytämään haastateltavia ja haastateltavat ovat voineet luottaa siihen, että ymmärrämme mistä he puhuvat. Omat kokemuksemme ja opinnäytetyömme prosessien yhteenkietoutuminen on huomioitava mieltiessämme eettisten ja luotettavaan tutkimusentekoon vaadittavien kriteerien täyttymistä. Erityisesti olemme kiinnittäneet huomioita haastattelujen ja analyysivaiheen aikana siihen, ettemme heijasta omia mielipiteitämme tai kokemuksiamme tutkimusprosessin vaiheisiin. Olemme useita kertoja palanneet litteroituun aineistoon, jotta voimme varmistua tuloksiin nostettujen asioiden tulevan esiin juuri tässä aineistossa. Olemme pyrkineet mahdollisimman objektiiviseen työskentelytapaan.

Sosionomiopintojen edetessä on ymmärryksemme sosiaalipedagogisesta ajattelutavasta ja työotteesta syventynyt. Sosiaalipedagogiikka on monitieteinen tieteenala, joka ohjaa keskeisesti sosiaali- ja opetusalan työtä. Yksilön osallisuuden tukeminen sekä syrjäytymisen ehkäisy ovat sosiaalipedagogisen toiminnan tavoitteita. Sosiaalipedagogiikassa keskeistä on ihmisen subjektiivisuuden, identiteetin ja minäkuvan tukeminen. Identiteettiin vaikuttaa ympäristön suhtautuminen yksilön kulttuuriseen ja etniseen taustaan. Myös erilaiset roolit muovaavat minäkuvaa ja esimerkiksi lapsen minäkuva voi kaventua ja fiksoitua rasismien kokemusten seurauksena. (Hämäläinen 1999:15, 69-70.)

Opinnäytetyön tekeminen monikulttuuristen perheiden kohtaamasta rasismista on syventänyt ymmärrystämme rasismien vaikutuksista perheeseen. Suomalaiset puhe- ja ajattelutavat uusintavat rasismia (Rastas 2008:262) eivätkä ne muutu ellei rasismiin ja syrjintään puututa ja reagoida. Toisinaan rasisitiset asenteet ovat tiedostamattomia. Rasismien tunnistaminen ja tunnistaminen omassa kulttuurissa on haasteellista ja vaatii sosiaalialan työntekijöiltä kuuntelutaitoa sekä taitoa kohdata erilainen ihminen dialogisesti ja yhdenveroisesti. Rasismi ja syrjintä on kielletty myös laissa. Rasismien tunnistaminen, siihen puuttuminen, lain hyödyntäminen rasismia kohdanneiden asiakkaiden suojaksi ja yhteiskunnallinen antirasistinen työote ovat niitä ammatillisia valmiuksia, joita sosionomeina monikulttuurisessa asiakastyössä tarvitsemme.

LÄHTEET

- Duo, kaksikulttuuriset perheet tulevaisuuden voimavarana 2007. Hankesuunnitelma (2008-2011). Helsinki. Duo-projekti.
- Ekholm, Elina – Salmenkangas, Mai 2008: Puhumalla paras, ratkaisuja arjen etnisiin konflikteihin. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Eskola, Jari – Suoranta, Juha 1999: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus.
- Hyvärinen, Matti – Löyttyniemi, Varpu 2005: Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Haastattelu, tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Ruusuvuori, Johanna – Tiittula, Liisa (toim.). Helsinki: Vastapaino. 189-193.
- Hämäläinen, Juha 1999: Johdatus sosiaalipedagogiikkaan. Kuopio: Kuopion Yliopisto.
- Höistad, Gunnar 2003. Irti kiusaamisen kierteestä. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino oy.
- Jasinskaja-Lahti, Inga – Liebkind, Karmela – Vesala, Tiina 2002: Rasismi ja syrjintä Suomessa, maahanmuuttajien kokemuksia. Helsinki: Gaudeamus.
- Jaakkola, Magdalena 1999a: Maahanmuutto ja etniset asenteet. Työministeriö, työpoliittinen tutkimus 213. Helsinki: Oy Edita Ab.
- Jaakkola, Magdalena 1999b: Asenneilmasto Suomessa vuosina 1987-1999. Teoksessa Liebkind, Karmela (toim.): Monikulttuurinen Suomi, etniset suhteet tutkimuksen valossa. Helsinki: Gaudeamus. 28-55.
- Kupiainen, Jari 2003: Mikä monikulttuurisuus. Teoksessa Simola, Raisa – Heikkinen, Kaija (toim.): Monenkirjava rasismi. Joensuu: Joensuu University Press Oy. 244-258.
- Lepola, Outi – Villa, Susan (toim.) 2007: Syrjintä Suomessa 2006. Helsinki: Ihmisoikeusliitto.
- Liebkind, Karmela 1994: Maahanmuuttajat ja kulttuurien kohtaaminen. Teoksessa Liebkind, Karmela (toim.): Maahanmuuttajat ja kulttuurien kohtaaminen Suomessa. Helsinki: Gaudeamus. 21-49.
- Liebkind, Karmela 2000a: Kun kulttuurit kohtaavat. Teoksessa Liebkind, Karmela (toim.): Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Tampere: Gaudeamus. 9-27.
- Liebkind, Karmela 2000b: Monikulttuurisuus on tulevaisuutta. Teoksessa Liebkind, Karmela (toim.): Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Tampere: Gaudeamus. 171-182.
- Liebkind, Karmela – Mannila, Simo - Janiskaja-Lahti, Inga – Jaakkola, Magdaleena – Kyntäjä, Eve – Reuter, Anni 2004: Venäläinen, virolainen, suomalainen- kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen. Tampere: Tammer-Paino.

- Martikainen, Tuomas – Sintonen, Teppo – Pitkänen, Pirkko 2006: Ylirajainen liikkuvuus ja etniset vähemmistöt. Teoksessa Martikainen, Tuomas (toim.): Ylirajainen kulttuuri, etnisuus Suomessa 2000-luvulla. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 9-41.
- Monikulttuuriyhdistys Familia Club ry. Verkkodokumentti. <<http://www.familiacub.fi/esittely.htm>> . Luettu 23.9.2008.
- Puuronen, Vesa 2003: Arkipäivän rasismi Suomessa. Teoksessa Simola, Raisa – Heikkinen, Kaija (toim.): Monenkirjava rasismi. Joensuu: Joensuu University Press. 193-210.
- Puuronen, Vesa 2005: Rasismi on opittu suhtautumis- ja toimintatapa. Helsingin Sanomat 8.9.2005. Vieraskynä A4.
- Rastas, Anna 2008: Kuinka rasismi värittää kulttuuria ja identiteettejä. Teoksessa Kulttuuri lapsen kasvattajana. (Toim.) Lahikainen, Anja Riitta – Punamäki, Raija-Leena – Tamminen, Tuula. Helsinki: WSOY. 246-265.
- Rastas, Anna 2007a: Rasismi lasten ja nuorten arjessa, transnationaalit juuret ja monikulttuuristuva Suomi. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.
- Rastas, Anna 2007b: Katseilla merkityt, silminnähdet erilliset. Tampere: Tampereen yliopistopaino oy.
- Rastas, Anna 2005: Rasismi – oppeja, asenteita, toimintaa ja seurauksia. Teoksessa Rastas, Anna – Huttunen, Laura – Löytty, Olli (toim.). Suomalainen Vieraskirja, Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. Tampere: Vastapaino. 69-116.
- Rastas, Anna – Huttunen, Laura – Löytty, Olli (toim.) 2005. Suomalainen Vieraskirja, Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. Tampere: Vastapaino. 23-31.
- Roos, Jonna 2008. Monikulttuurisuuden haasteet Etelä-Suomen läänin kunnissa. Etelä-Suomen lääninhallituksen julkaisuja 128/2008. Tampere: Tampereen Yliopistopaino.
- Saukkonen, Pasi 2007: Poliittika monikulttuurisessa yhteiskunnassa. Helsinki: Wsoy.
- Simojoki, Anna 2005. Iso ilo monen kulttuurin lapsesta. Yhteiset lapsemme – All our children ry. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Talentia 2005: Arvot, elämä ja etiikka, sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet, ammattieettinen lautakunta. Helsinki: Kinestasis Oy.
- Tiainen-Anttila, Kaija 1999: Afrikkalaiset valistusideologioiden debatissa sosiaalisen eriarvoisuuden ja tasa-arvon oikeutuksesta. Teoksessa Isaksson, Pekka – Jokisalo, Jouko (toim.) Eriarvoisuus, valistuksen lupaus ja rasismi. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Tiittula, Liisa – Ruusuvuori, Johanna (toim.) 2005: Haastattelu, tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Helsinki: Vastapaino.

Tilastokeskus 2008. Väestö. Ulkomaiden kansalaiset. <http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html> Päivitetty 24.4.2008. Verkkodokumentti. Luettu 25.9.2008.

Tuomi, Jouni – Sarajärvi, Anneli 2002: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Vilka, Hanna 2005: Tutki ja kehitä. Helsinki: Tammi.

JULKAISEMATTOMAT LÄHTEET

Roos, Jonna 2007. Etelä-Suomen lääninhallituksen tutkija. Helsinki. Haastattelu 31.10.2007.

TEEMAHAASTATTELU

Taustatiedot

- haastateltavan ikä
- lasten lukumäärä ja iät
- perheen etninen ja uskonnollinen tausta

TEEMA-ALUEET:

1. RASISMI

- miten määrittelet rasismia

2. SYRJINTÄ

- miten määrittelet syrjinnän

3. ARJEN RASISMI

- millaisia kokemuksia Sinulla ja perheelläsi on rasismista

- Lähipiirissä (esim. sukulaiset, ystävät, naapurit)
- Yleisillä paikoilla (esim. kaduilla, julkisissa kulkuvälineissä)
- Viranomaisuuksissa (esim. poliisi, sosiaalitoimi, koulu, päiväkoti, terveyskeskus, työvoimatoimisto, kela)
- Palveluiden käyttäjänä (esim. kaupat, ravintolat, pankit, vakuutusyhtiöt)
- Harrastuksissa tai vapaa-ajalla (esim. liikuntaryhmät, lasten harrastustoiminta, konsertit, näyttelyt)
- Työelämässä ja opiskelun tai koulutuksen piirissä

4. SYRJINTÄ ARJESSA

- millaisia kokemuksia Sinulla ja perheelläsi on syrjinnästä (edellä mainituilla alueilla)

(Kysymysten 3. ja 4. kohdalla pyydämme haastateltavaa kuvaamaan miten kokemus syntyi, mitä tilanteessa tapahtui, keitä oli läsnä ja miten reagoit tilanteessa ja miltä sinusta tuntui ja kenen kanssa puhuit kokemuksesta jälkeenpäin.)

5. REAGOINTIMALLIT

- miten reagoit rasismiin
- miten reagoit syrjintään

MITÄ MUUTA HALUAISIT SANOA?